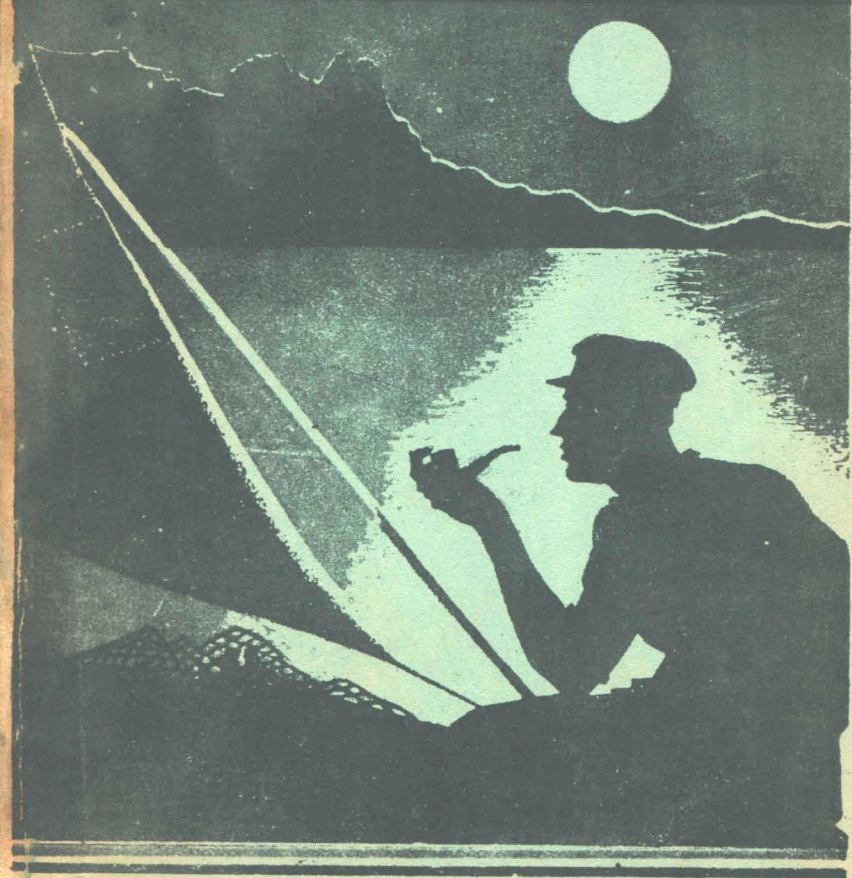

ОСТАП ВИШНЯ

ВИШНЕВІ

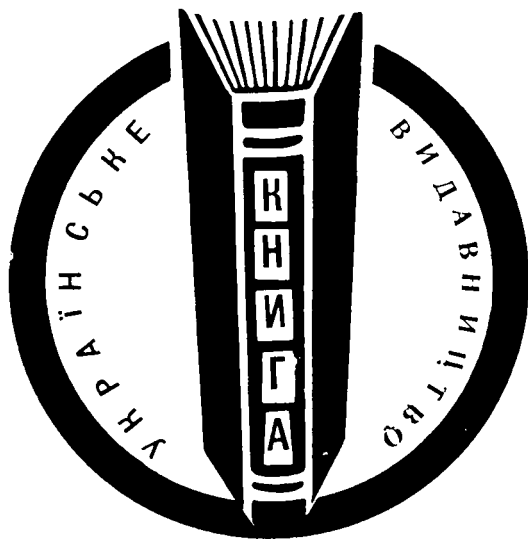
УСМІШКИ КРИМСЬКІ

ОСТАП ВИШНЯ

ВИШНЕВІ
УСМІШКИ
КРИМСЬКІ

НЮ ЙОРК

1962

ЗДА

1

EX
LIBRIS

З М І С Т.

	Стор.
Симферопіль --Ялта	5
Крим	13
Море	23
Гори	29
Там, де цар пішки ходив	35
Алуцкя	40
Гурауф	45
Ялта	49
Туристи	55
Природа й люди	59
Життя татарчине	63
Татаринове життя	75
На татарській виставі	85
На вітрилах	92
По камбалу	99
Бережком... Бережком!	109
„Дівч“ й „Монах“	118
Кримська ніч	122
Кримський місяць	128
Кримське сонце	132
Пляж	139

СИМФЕРОПІЛЬ--ЯЛТА

(Подоріж)

„Узяли“ ви, значить, Перекоп і жарите до Симферополя...

До Симферополя Кримський півостров особливо нічого собою не уявляє, й ви до того Симферополя спокійно спите, лагідно похрюпуючи під тра-та-та-та пульмановського вагона.

А вже з Симферополя починається справжній Крим з його дивами-дивними й чудами-чудними, і в кожному, навіть скороченому, „путеводителі“ усім і екскурсантам і простим людям рекомендується гав не ловити, бо іменно в Симферополі все й починається...

Симферопіль—центр Крима, столиця його, дуже старовинне місто, бо розкопки в йому й біля його свідчать, що ще в останні віки перед Різдом Христовим на цім місці було грецьке сельбище Неаполіс, де сидів Скитський цар Скилур...

Чи довго той Скилур, цар Скитський, сидів у Симферополі чи недовго—про це ще не розкопано, але відомо, що приблизно за 22 століття після Скилура у Симферополі сидів уже не цар, а Врангель, і сидів, як кажуть кримські легенди,—дуже недовго... Зник він в напрямку на Царгород і так „грунтовно“ зник що ніякими розкопками його ніколи не розкопаєш...

Симферопіль вражає подорожнього своїми старовинними будівлями, пам'ятниками своєї старовини та чудесними краєвидами довкола, що про них можна писати, писати й ще раз писати... А як ви, не вважаючи на його сивину, все таки його проспали—виходить, що й писати про його не будете...

Далі йде Бахчисарай, резиденція Кримських ханів, із знаменитим палацом останнього Кримського володаря й не менш знаменитим Бахчисарайським водограєм...

Прославши Бахчисарай, підлітає до Севастополя, крайнього пункта вашої подорожі залізницею...

— Вставайте: вже!

— Симферопіль?

— Севастопіль!

— А Симферопіль? А Бахчисарай?

— Уже й забули!

— Шкода! Такі історичні місця! Як же це воно так?

— Прохропли!

— Дивись?!...

Севастопіль—порт. Блиснула перед вами знаменита Севастопільська бухта, і вже нас упхнули в автомобіль, щоб їхати сошою на Ялту...

Ви озираєтесь, крутитесь, щоб хоч одним оком позирнути на бухту, на набережну, а мадам, біла-біла й пухка мадам, що сидить праворуч попліч вас, закутана газовою хусткою, пояснює вам:

— І що цікавого? Крутиться, як на шилі. І штовхається! Ну, бухта?! Ну, море?! Так навіщо ж штовхаться?!

Гррррр! Чок-чок-чок!

Поїхали...

Поїхали ви чудовою дорогою, що простиглася на 82 верстві од Севастополя до Ялти...

Вискакуєте за місто. Машина рвонулась на просторі, волю почувши, й мчить вас кудись отуди, де перед вами бовваніють сірі в тумані велетні...

Тихо... тихо... Ранок...

Загойдані машиною, заворожені дивними обрисами височенних гірських кряжів, прозорим повітрям, сояшним промінням, травицею,

водицею, й усім, чим іще може заворожувати Кримський Пан,— сидите ви, примруживши очі, придивляючись та прислухаючись...

І весь ви увага, і весь ви зір, і весь ви слух, бо читали й чули, — що дорога від Севастополя до Ялти повна дивних і зорових та слухових несподіванок...

Тихо... тихо...

Раптом—

— Б-б-б-ах!

Слухова несподіванка!

Метнулися ви зором своїм гострим туди, вгору, де сірі велетні бовваніють...

Може вулкан заснулий рвонувся?!

Може скеля вмільйон пудів ринула до моря, змітаючи на шляху своїм все живе й неживе?!

Може...?!

— Ех, і йолки ж зельоні! — кричить шофер.— Говорив: підлатать слід! Не слухають, зарази!

Шина лопнула!

Слухова несподіванка, що потім переходить у зорову, у шлункову й нарешті у ногову й у спинову.

— Вилізайте, граждане!

„Граждане“ вилізають... Оточують машину й пильно придивляються, де вони оті самі „йолки зельоні“, що висадили їх із автомобіля... (Зорова несподіванка!).

Потім сідають на травиці біля соші; розмотують клунки й насмалюють, що в кого залишилось (шлункова несподіванка!), потім частина йде рве квітки над дорогою (ногова!), а частина лягає на траві горілиць, і мугиче який-небудь відповідний до моменту й до настрою романс, на манір:

„По дорозі жук, жук
По дорозі черний“...

...Підлатались—і далі...

Дорога все на гору, на гору...

Що ж ви на цій дорозі бачите? Чи хоч не на дорозі, а по-над дорогою, або біля дороги?

Нічого не бачите, бо праворуч од вас біла-біла, пухка мадам московська, з по-за якої нічого не вздриш, хоч би мали ви й вісімнадцятеро очей,—така та мадам і широка й глибока...

А ліворуч од вас „молодой человек, наверное брунет“, затулився подушкою від сонця... Спробуйте—побачити!

Бидко тільки уперед, угору...

А там, угорі сірі велетні бовваніють!

А що ж ви повинні були б бачити по дорозі між Севастополем і Ялтою, по тій її половині, що підноситься до Байдарських воріт?

Багато--де чого!

На четвертій верстві від Севастополя йде дорога на Юр'євський монастир... На 6-й верстві біля соші—французьке кладовище, де поховано французьких офіцерів і солдатів 1854--55 року. Далі—дача „Альфа“, що правила за штаб-квартиру для французів під час облоги Севастополя 1854 року...

Потім шлях перерізає Кучук-Мускумську долину, а звідти вскакує в красиву Байдарську долину, що тягнеться на 16 верстов завдовжки й на 8—10 вер. завширшки.. В долині село Байдари, звідки чотири верстві до знаменитих Байдарських воріт, збудованих 1848 року, на висоті 243 сажнів над морським рівнем.

Перевал...

Далі дорога ввиз! На південний Кримський беріг!

Звичайно, біля Байдарських воріт одпочинок. Є щось на манір реставрації, де вам дадуть пообідати, коли схочете. Як схочете, так, значить, дадуть, а як уже дадуть, тоді не схочете! Але це географії з етнографією не стосується!..

Хочете обідайте, хочете не обідайте,—все одно за Байдарськими воротами—море!

Виїздите з Байдар—і раптом—

— Ах!

І ваша права сусідка—„ах!“, і ваш лівий сусіда—„ах!“, і передні сусіди—„ах!“, і задні сусіди—„ах!“, і ви самі—„ах!“...

Тільки сам шофер не „ах!“, а косо на помічника:

— Увага!

Стовбула дорога покрутилася... Білим ужем по-під скелями стрімчастими, покручена, переплетена, петлями, вузлами, зашморгами... То там, то там виблисне спиною, і знову кудись під скелю, за скелю, під кручу, за кручу, падає вниз, дереться вгору,..

Ідете й кінець... Далі безодня... А вона крутонулась ліворуч і посунулась далі трохи... І знову нема... Безодня... А вона крутонулась праворуч, пробігла десять сажень і знов за скелею, і знов за кам'яним муром... Ховається, драгує, у кузьмірки грається...

А отак—море! Скільки оком кинеш—море!.. У чадрі воно з туману, тільки під берегом сріблом вилискує... І манить безвістю своєю, і страшить безкраєм...

Чорне море...Сине море...Хвалинське море...

Чорне море червоні береги полощить... І вони не чорніють...

А над ним, до його збігаючи, в його окунаючись, попритулялись: Теселі, Форос, Мшатка, Ай-Юри, Мелас, Лімнеїз, Мухалатка, Кастроїпіль, Кикенеїз...

І дали... Симеїа, Алуцка, Мисхор, Гаспри,
Ай-Тодор, Ластівчине гніздо, Ореанда, Ли-
вадія, Ялта...

Море їх мие, а зверху їх Яйла обіймає...
Обіймає могутніми обіймами віковічних
скель...

І гордо над ними закинув зубчасту го-
лову Ай-Петрі...

. . . . .

К Р И М

Крим?!...

Легко сказати— „Крим“,— а от як його вам описати так, щоб ви зразу відчули, що воно за країна така отой Крим, що про його й легенди й пісні й перекази, що до його з усіх країв білого світу ідуть і їдуть, щоб хоч одним на його оком глянути, щоб хоч раз його повітрям дихнути, щоб підставити хоч на хвилину своє авемичне тіло під палюче й цілюще проміння його гарячого сонця...

Як?!

Цілий може натовп учених, цілі може століття силу силенну й тонких і товстих книг про його понаписували, музеї по всіх кримських містах позасновували, а вам,— я знаю!— вам щоб усе зразу, як на долоні: щоб і історія, й географія, й етнографія... Щоб і флора і фауна...

Добре!

Я все вам жужмом. А там уже хто більше чим цікавиться— хай вибірає...

.....

Історія Криму дуже-дуже давня... Ще як Каїн Авеля вхекав за жертву господню— так і тоді вже Крим був. Взагалі, як переказують тут старі люди, Крим повстав у той самий день, як господь сотворив „твердь та видиме небо“... Старенький, як бачите, в Крим.

Передісторична Кримова доля була така. (За точність не ручусь!)

Колись—колись—колись Крим, як відомо, звався Таврія. Це його найстарша назва. А повстала вона від народу „Таврів“ (таври), найдавніших, що їх історія застукує на цім півострові, пожильців. Де-хто дотримується тої думки, що до таврів у теперішнім Криму жили кимерійці, що їх був оспівав Гомер ув „Одисеї“... Жили ніби ці кимерійці в Криму аж до VIII століття до Різдва Христового, а їх витиснули Скити, що прийшли зо Сходу.

Хто насправді був тоді чи Таври, чи кимерійці, чи обое разом, — сказати папевно не можу, доки може на дозвіллі не поколупаюєсь у горах— чи не знайдеться якого доказу. А так все' дно ж не повірите.

Пережили вони, як і всяким порядним людям належиться, кам'яну добу, мідяну добу й інші потрібні доби..

Історична доба в Криму починається тоді, коли біля його берегів з'являються

греки-колоністи. Це наприкінці VIII ст. до Р. Х. Двоє племен грецьких населили Крим: *іонянці* й *доряни*. Вони позасновували були такі-о міста, як Пантикапей (Керч), Гераклея (Синоп), Херсонес і т. и.

Це так звана *Греко-Римська доба* в Криму. Довго вона тяглась. Аж до Різдва Христового.. І кінчилась...

На її місце прийшла *Сереоньовична доба*. *Готи* її принесли у другій половині II-го століття (після Р. Х.).

Біля 378 року осередок готів біля Дніпра розгромили *гуни* й удерлися частиною до Криму.

Готи посіли горішній Крим, а гуни— степовий.

Налітали потім на Крим (степовий) і *авари*, й *турки*, та *хозари*.

В половині IX століття степова Таврида цоволі звільняється від хозар і попадає під протекторат Візантії. Отоді як раз з'являються в Тавриді варяги, що грабували її береги...

В цей таки час починається звязок України з культурними центрами Таврійськими: Херсонесом, Пантикапеем. На Тамані тоді засновується Тмутараканське князівство, а в Тавриді князівство на місці Пантикапеї в Корчеві (тепер Керч).

Бачите, коли ми, українці, до Криму потрапили. Значить, неправду пишуть ті історики, що перше знайомство з Кримом приписують чумакам, що по сіль у Крим їздили.

Пішли далі. Довга, як бачите, історія. У XIII столітті запанували були в українських степах *монголо-татари*. Набили, як ви знаєте, 1224 року (здається), вони нам добре прапирки на р. Калці й удерлися в Тавриду й почали витісняти звідтам генуезців (італійців), що колонізували були частину Криму після хозар (під византійською зверхністю).

Пройшли були монголо-татари аж до південно-східнього кримського берегу, але потім „цофнулися“ (привіт галичанам!) на північ у степовий Крим.

А на півдні в горах тоді було біля 40 замків, і мало не кожний із них мав особливу мову: серед них багато було готів з німецькою мовою.

Далі нові „хазяї“ напірають на Тавриду. *Турки*. 1475 р. Кафа (Теодосія) впала під ударом турок і татар. А далі вони захопили й весь півостров. Турки посіли узбережню, гірничу, частину його, а татари - степ.

Татари спочатку мандрівники, під пануванням Золотої Орди, але з середини XV століття Кримський хан уже юридично самодержавний. Столиця Бахчисарай.

Потім Крим під Російською Імперією.
Потім „Татарська республіка“
Потім—Врангель.
Потім,

Все! Історія вся...

Довга? А що ви думали, так зразу—
ляп-ляп!—та від кам'яного якогось віку аж
до тепер?! Це ще й швидко. Посадіть якого
історика—він вам років із п'ять писа-
тиме..

Може тут я й переплутав якісь там ти-
сячоліття, але це не важно! Що для істо-
рії,—як пишуть тепер історики,—століття
або тисячоліття?!

Важно—ерудиція!

А ерудиція ж є! Ну, й гаразд!

Пішли далі.

Географія. Про географію,—не бійтесь!—
довго не говоритиму. Коли ще за Фонфізів-
ських часів, мамаша говорила Митрофа-
нушці:

— Навіщо,—мовляла,—тобі та географія,
коли візники є!

І я так саме скажу:

Навіщо вам географія, коли є й автомо-
білі Кримкурсо й візники й провідники...
Останні чорні, гарячі й знають всю геогра-
фію, особливо для дам!

Приїдете до Севастополя, беріть візника
і він вам за дорогу таку географію розведе,
що тільки ахатимете... Загальну, так ска-
жуть, географію.

А провідник—той більш по деталізації...
Дами це особливо люблять, бо вони народ,
як відомо, дуже цікавий...

В загальних рисах і я скажу... Дві слові.

Географія на три поверхи: зверху небо,
нижче гори, а ще нижче море... І навпаки.

Небо пухке, гори тверді, море мокре.
Досить!...

Етнографія. Населення—чорне. На ногах
шкіряні „личаки“. Вірить в Алаха й Маго-
мета, пророка „ейного“... Поділяється на
чоловіків, жінок і на дітей. Жінки—чорні.
Діти—чорні... (Чорне море!). Чадри вже
жінки не носять. Носять чадру тепер у
Ялті на молі, тільки не „чорні“ жінки, а
білі. Мова не наша.

По нашому *платня*, а по їхньому—
цлефе.

По нашому—*воша*—по їхньому—*біт*. (Зві-
дси пішло, очевидно,—„бити воші“ Увага
для філологів *О. В.*).

— Анларизми не бен селерим?

Анларизми?!

Нічого ви не „анларизми“, бо ця фраза
значить:

— „Чи розумієте ви, що я кажу?“...

Населення хліборобствує, виноградарствує, садівникує, скотарствує та „курорствує“.

Це все роблять жінки.

Чоловіки сидять цілий день у холодку, чухаються, курять цигарки та п'ють каву.

Фавна. Не наша. Коли їдете чи йдете горами, часто бачите десь у лісі на скелах, чи на узгіррях якихось невідомих вам тварин невеликих розміром, з рогами, з чотирма ногами та з одним хвостом. У тварини тої іноді голова вгору, а круп униз, іноді круп угору, а голова вниз!

Ви раптом стаєте. І дивитесь. Пильно вдивляєтесь.

— Ах! Ах! Що За така гірська тварина? От що значить—климат! За якихось шістьсот верстов. а дивись—зовсім не те!

— Що то таке?—питаєте тубольца...

— Корова! Молоко дає! Доїтьсья! Телят водить!

— Ах—ах! А ото?

— Котора поменше?

— Так!

— Коза називається! А ото збоку—кінь!... А то свині під дубом...

Осли е! І на горах, і на курортах. На курортах більше!

...Орли е! Кури е! Півні е! Курчата вже вилупились! Три карбованці субтропічна курка коштує... Орел не знаю скільки!

Флора. Різноманітна. Дуб. Кедр. Кипарис. Магнолія. Глицинія. Кропива. Кульбаба. Чинара. Будяк. Фініки. Пальми. Щербець. Юдове дерево. Оріх. Коноплі. Груші. Яблука. Лимони. Апельсини. Картопля. Виноград і т. и.

Винограду тут дуже багато, через те, все майже вино для продажу курортника виробляється з махорки й продається, як вино „розлива кам'яної доби“ по п'ять карбованців пляшка („тільки для вас!“). Ригають від його по-над яорму.

Оце більш-менш повний (наскільки вистачило сил) малюнок Криму...

Здається ніби й нічого особливого правда?

У тім то й річ, що особливостів отих тут сила.

Субтропічна, товариші, штука Крим! От що головне.

Візьміть так.

От ходить, приміром, у столиці українській Харкові по вул. Карла Лібкнехта коза. Ну, що ж? Ходить і квіт! Коза та й уже!

А от коли отут поставити тую козу під кипарисом, або на стримчастій скелі, уже вам вона не коза, а екзотика!

Уже в неї хвіст не на 45° (чи на яким там?) довжини чи широти, а мало не екваторіяльний! Тропічний хвіст, гарячий хвіст, і крутить вона ним по екватору!

От у чім сила!

Або горобець на Основі на тину й горобець у Криму на пальмі? Ріжниця! На Основі він горобець, а тут—жарптиця, бо йому жарко!

Екзотика, товариші!

'Га це не тільки з тваринами. Із людьми так.

У Харкові, приміром,—руде, косе, худе, угрувате, пудри на нім на цілу геологію, а тут видряпається на скелю, стане, за худі стегна тримаючись — і Жанна д'Арк!

Далеко-ж! Чорт його разбере, що воно там сопе на стрімчастій скелі!

Клімат, товариші.

А найголовніше ледве був не забув!

Барвінок у Криму росте. Та такий рясний, та хороший...

Якби місцеве населення вивчити пісні:

Зелененький барвіночку,
Стелися янвенько
А ти милий, чорнобривий
Присунься близенько.

Всі 6 данні були за приєднання Криму
до України.

Спорідненність культур—і кришка!

Без нікоторого імперіялізму,—на закон-
ній підставі.

М О Р Е

(Де-що в природознавстві)

Ну, море!

В даннім разі—Чорне море, тоб-то таке море, що чорне.

Не Біле, а Чорне море..

Це значить отакезна віби яма, велика-велика,—вщерть налита солоною водою..

Вінця в тій ямі звуться: береги... Дно—так і буде дно... Вода—так саме вода...

Оце є море...

Море оте саме служить для того, щоб у йому купатися й дивитися на нього...

Коли на море дивитися, то це буде вид на море ..

Коли в йому купатися, то це так і буде: купатися в морі...

По морю ще кораблі плавають, пароплави, броненосці різні, але то далеко від берега, рукою трудно їх дістати...

Я писатиму тільки про те море, і про те що є в морі, що можна, сказать-

би, — полапять. пам'ятаючи мудре наше прислів'я:

— „Не повірю, доки не полапаю!“...

Коли ви дивитесь на море, перш за все спадає вам на очі—вода... Прийшовши до моря, мацаєте його рукою: воно мокре... Руку в рота—солоне й капає... Значить, вода...

Помацали беріг—твердий...

Значить, так: море... Ви не помилились...

Пересвідчившись, що ви на морі—можете розглядати його далі...

Море буває трьох сортів: тихе море, хвильове море й буряне море...

Тихе море—це таке море, коли вода в йому тиха... Воно собі по волі ніби гоїдається. потихеньку, ліниво хлюпає на беріг і мружить спину під гарячим соняшним промінням.

Хвильове море—це пастух... Воно гонить велику отару баранів до берега, кричить на них, підганяє, гнівається, випережає тих баранів і викидає їх на беріг з плюском, з гаміром, з серцем... Барани ті, вискакуючи на беріг, котяться по гальці, сунуть її своїм руном білим, гергочуть, скрегочуть і, розбивши своє руно біле об гальку круглясту, сунуться назад у море й тонуть... А море, гніваючись, що жодного барана не може на беріг цілим вигнати, ще завзятіше, ще упертіше гонить їх.

І так цілий день, а то й два, й три дні.
аж доки, махнувши рукою:

— Дурна, мовляв, робота!

Заспокоюється, перевертається на тихе море й знову тоді поволі гойдається, поти-хеньку хлюпає й вимиває у хвилях своїх сояшні списи...

Напастухувалось!..

А іноді... О, іноді воно, ганяючи білі отари отих барашків, як розлютується, як рознервується, як застриба, як зареве, як зашумить, так „пом'яни, господи, царя Давида“!

Тоді воно показує третій свій сорт—бу-ряним воно тоді робиться!

Матінько моя! Тоді оті барашки білі робляться білими слонами (море, між иншим, горілки не п'є), або просто горами, що ре-вуть, підстрибують, рвуться з боку в бік, б'ють об беріг скажено, підіймаючи берегову гальку із лютим рокотом, вискакують да-леко на беріг та розлітаються хмарою боже-вільних бризків...

Тоді всім, хто його бачить робиться страшно...

А мені ні—бо я буряного моря не бичив...

* * *

Морська вода, як я вже вище зазначив—
солоня вода, бо містить у собі так звану

главберову сіль... Через те, коли з морської води хто-небудь би додумався варити юшку—солити тої юшки не треба.

У морі живуть різні морські тварини. Особливість їхня та, що вони ніколи не хворіють на закріплення шлунку (главберова сіль!).

Із морських тварин, що я їх бачив на власні очі, зазначу таких-о: дельфін, султанка, камбала, морській кінь, морська коропа, краб, риба-голка, медуза...

Дельфін—це ніби наш річний рак, тільки в сто раз більший.. Відрізняється він од рака тим, що рак має шийку й клешні, а дельфін ні клешнів, ні шийки не має... У рака очі з-заду, а в дельфіна спереду. У рака тіло вкрите шкаралущею, а у дельфіна шкірою... Рак живе в норах та в корчах, та в куширі, а дельфін більше під поверхнею в морі, красиво перекидаючись і вилітаючи, коли грається, над водою... Рак їсть падло, а дельфін живу рибу... Рака їдять, а дельфіна не їдять... Рак так і зветься завжди—„рак“, а дельфіна за його жвавість і веселий характер прозивають „морською ластівкою“... Це все різниці між раком і дельфином.. Але є одна спільна в них риса, що надає їм подібности одне до одного: і рак і дельфін плавають...

Султанка—це риба. Справжня риба. Зветься вона султанкою через те, що турецькі султани ніколи такої паршивої риби не їли. Найголовніша її особливість та, що про неї завжди кажуть так:

— Що у вас сьогодні на обід?

— Та знову султанка! Остогидла, як смерть! Паршива риба!

Ціна—20 коп. фунт.

Камбала. Циклоп-риба, бо має одно око. Кругла риба, бо скидається на підситок. Смачна риба, як на вершковім маслі..

Морський кінь. Маленька, захарчована, миршава морська шкапинка, з закрученим хвостом, без гриви, з конячою мордою. Не їрже, не їсть вівса... На нім риби морські одна до одної в гості їздять...

Морська корова. Довгаста, з великою головою, з двома на тій голові рогами, буренька корівка. Не мукає, не доїться, не дровичься й не водить телятка...

Краб. Зовсім не схожий на нашу щуку. Не схожий і на окуня, і на карася, і на лина. Навіть на верховодку не скидається... Де-хто каже, що він трохи чи не брат у перших нашому ракові, але раз я вже поєднав з раком дельфіна, то єднати ще з ним і краба якось незручно. Вийде так, що ніби в морі самі раки. Що-правда, краб має шка-

ралущу, має клешні, живе під камінням, а все-таки він на рак, а краб... То таки—рак, а то таки—краб. Ріжниця велика... А щипається, потвора, сильно!

Риба-голка. Звичайнісінька циганська голка. Така, як у нас нею лантухи латають. Служить для того, що нею султанка або камбала собі панчохи та ліфчики зашивають, як одна до одної на весілля збираються...

Медуза. Морський холодець.. Кругле, як мисочка, біле, дріжасте, слизьке, холодне й прозоре... Ну—гижки й квіт. Візьмеш у руки—тане. Не береш у руки—не тане. .

* * *

Літають над морем рибалки (птиці) й баклан. Рибалки білясті, баклан—чорнявий
Ловлять рибу...

Приблизно—оце точний науковий нарис
Чорного моря на підставі власних спостере-
женнів...

ГОРИ

Гори—штука висока... Це—взагалі...

Кримські гори—так саме не низенькі, не маленькі й не коротенькі...

Отак, положим, як із моря на їх дивися:

— Дрібниця! Далеко, кажете?! Та де там далеко: от' же рукою достати можна! Ото Ай—Петрі?! Високо, по вашому? Та розженує добре і там!..

Можете не розгонитись повірьте краще, що не близько...

На 25 верстов той Ай-Петрі од вас,—це ще як навпростець, а як крутимитесь стежками, щоб до його дістатися, то й прокрутитесь верстов із сорок...

Піддувають гори, і здорово таки нас степовиків піддувають...

Як виїхати на човні на море так верстов на п'ятнадцять—двадцять од берега й подивиться на беріг—так увижається, що купонька невеличка тих гір кримських...

Що від Севастополя аж до Теодосії тягнуться?! Ну, так що-ж з того?! Та просто так би взяв—забрав на оберемок і поніс... Так ото їх здається не багато. А воно сто верстов!

На сто верстов тягнуться із Заходу на Схід гори кримські...

Тягнуться на цілих сто верстов і звуться скрізь *Яйлою*.

Обіймає та Яйла беріг південний кримський, не пускає на його холодів та вітрів із півночі, і тепло на тому березі...

А зніміть Яйлу, ізстружіть її якимось волицезним рубанком і не буде знаменитого південного кримського берега, і кипарисів не буде, і магнолій не буде, і лаврів не буде...

Рівно скрізь буде! Провідники зникнуть... І литимуть тоді дами отакі, як оріхи, сльози...

Не за провідниками (що ви, що ви!) литимуть вони сльози, а за горами... Бо ж красиві гори! Могутні гори! Велетні гори! Як же за такими горами та не заплакати?!

* *
*

Звідки взялися кримські гори?
Од бога!

В один із шости днів, коли бог творив світ—сотворив він і кримські гори...

Геологи навід невірний,—намагаються довести, що кримські гори повстали поволі, протягом вількох геологічних періодів, і через одкладання глибоководних осадків (вапняків) і через землетруси і т. и. й т. й.

А княгиня Є. Горчакова (княгиня, а не якийсь там геолог!), лежачи, на Сакській площадці, ясно й просто пише, дивлячись на гори:

„М горят мое оєрдце любовью
Взор усталый туманит слеза,
И хвалу Всемогущему Богу
С тайным трепетом шепчут уста“.

А за що „с тайним трепетом—шепчут уста“?

Думаєте—даром?!

За те, що сотворив бог гори. Та не тільки гори, а й дачу, і виноградники, і слугів, і ренту...

І все це конкретне, таке, за що можна подержатись...

А геологи що?!

„Періоди“?! „Доби“?!

І все це абстракція.

Бог! І більше ніхто не міг утворити такі прекрасні гори. як кримські!.. І не сперечайтесь!

* * *

Кожна гора з-окрема а, значить, і всі гори вкупі складаються з трьох частин: підошви, схилу й вершечку... Підошва це те, що низько, схил—це трохи вище, а вершечок—це вже дуже високо...

Найтяжче на горах сходити на підошву...
Дуже тяжко...

Туристи цим особливо пишаються.

— Був на Ай-Петрі!

— На вершечку, чи на підошві?

— На підошві!

— От молодця! Ай-да лицар!

А в „лицаря“ ухмилка по самі уші: зійшов таки...

На схил значно легше. Особливо, як згори, з вершечку...

А на вершечок зовсім ерунда... Просто собі паличку в руку й ідеш...

І після того тижнів зо два лежиш на ліжку: переварюєш, так сказати вражіння... Тихо лежиш, спокійно лежиш; не ворушиш ні ногами, ні руками... Таке обіймає вас „самопоглиблення“ від пережитих та перебачених красот гірських...

Та воно й не дивно, бо вискочить з легкістю сарни на гору Бабуган, приміром. це велике дає задоволення для людини. 1543 метри в гору—це, самі подумайте,—трохи ж таки вище ніж Харківська Холод-

на гора (навіть як дивиться з Допру № 1!)... А ви ж самі знаєте, що з Холодної гори, як увечері дивиться на місто—дуже красиво... І далеко видко, і все видко... Особливо, коли людина не п'яна і не боїться, що його роздягнуть... А як же ж то воно, як з Бабугана, або з Чатирдага, або з Чатирдага, або з Ай-Петрі?!

* * *

На гірський підешві—дачі. На схилі—ліси. На вершечку—сніги. І літом сніги, і взімку сніги!

А по схилі струмки гірські.

А в лісах—буйволи, дикі кози, „зелені“...

„Зелені“ положим, останніми часами вивелись,.. А от за Врангеля, кажуть, була їх у горах сила-силенна... „Підтримували“ барона в його святім обов'язку відбудувати „єдину та неподільну Русь“... Святу Русь!

* * *

Найважливіше в горах для нас грішних—гірське повітря.. Його тут чимало. Воно не продається—просто так: бери й дихай, коли хочеш...

Вивозити тільки не дозволяється... Хоч де-хто з туристів бере з собою з Чатирдагу чи з Бабугану клуночок з повітрям...

Повітря тут чисте, прозоре, легке, свіже...

Звичайно, коли йдете горами самі, без великої кумпанії без кошиків з вареними яйцями та з сардинками, без тройного одеколону, без пудри „Колодерма“ і порошку од поту... А як з оцим усім дертимитесь на Ай-Петрі—так все одно, що в Харкові на „Сумській“ о 9 годині ввечорі. Аж бук чхає!

* * *

Горі тут дуже лякливо! Назви в їх здебільша з „Ай“—починаються:

— „Ай-Петрі“, „Ай-Микола“, „Ай-Тодор“, „Ай-я“, і т. и...

І це, між иншим, заражає...

Дуже часто чуєте в компанії, що дереться на гори, вигуки;

— Ай, боже мій!

— Ай, матінко моя рідна!

А то просто:

— Ой, держіть мене!

— Ой, рятуйте!

□ □ □

ТАМ, ДЕ ЦАР ПІШКИ ХОДИЛИ...

У Ливадії Їхнє Царське Величество пішки ходили... До Ливадії приїздили, а тут можна було й пройтись, навіть поверх тих моментів у вінценосному житті, коли взагалі „цар пішки ходять“...

Не погано в Ливадії...

Не дурак були їхнє Імператорське Величество, коли облюбували собі місце сіє...

І море, і гори, і троянди, і глицинія, і кипариси, і лаври, і „вид на сюди“ й „вид на туди“...

Усе, можна сказати, — „волоссячко до волоссячка“ — для того, щоб у свій час миропомазавшись, можна було правити „возлюблений народ наш“...

І палац воздвигли „любовію народньою“ нічого собі... Правильний палац...

І для себе було, і для „возлюбленої супруги нашої“, Їхнього Імператорського Величества, Государині Імператриці Олександрі Федоровни...

І для діток наших, і для „Його Величества Свити“...

Було де плодитися й розмножатися...

Дуже зручне місце для „случної кампанії“ самої „августейшої“ й „камер фрейлін“ її...

І не дивуйтеся, і не вилуплюйте ніколи очей, замислюючись над державною працею божого старця Грегуара Распутина, бо при такій природі та при відповідних харчах, божій людині сибірського складу, можна було „приумножать“ увесь царствующий дом до астрономічних чисел...

І не кашлять...

* * *

Ливадія у двох верствах от Ялти... На захід. Простяглася на нижньому схилі Могоби від соші, що йде з Севастополя до Ялти аж до моря. Тут два палаци: Старий (Олександра III) і Новий. Парк, маєток, виноградники, служби і т. и.

Великий палац збудовано 1910—1911 р., на місці б. палацу Потоцького (колись Ливадія була власністю Потоцьких).

Має цей палацок у середині 58 кімнат, а всіх приміщень (балконів, переходів)—116.

Домінує стиль Ренесанс.

Пророчисто. На передодні „декаданса“—палац в стилі „Ренесанса“!

Але палац цей (окремі його кімнати) має геть чисто всі стилі, які були в світі.. Від I до XX століття.

В середині оброблений деревом під кольорові мармури і під метали! Оброблено на прочуд мистецьки!

Спілка деревообробників має з чого пишатися: уміють її члени робити... Хоч і для казна-кого, а зроблено добре.

Миколаїв, приміром, „діловий“ кабінет... Під зелений мармур зроблено. Тут „працювали“ вони.

Спальня—під білий мармур...

Царицина вітальня—стилізована іоника, під жовтий мармур...

Це все верхній поверх.

Тут і Олексієві кімнати поруч „дядька“ Дерев'янки, концертна зала (іоника), вітальня царівен (італійська). В однім із коридорів—вікно італійське з живою чудовою картиною, що відбивається в повішенному проти його свічаді.

У нижнім поверсі—парадні покої.

Вестибюль Римського стилю, I століття. Їдальня—Ренесанс II століття. Флоренція; Чекальня—копія зали Ради 500 у палаці дожив у Венеції. Біліярдна—каштанова, англійського стилю. Маленький дворик біля двірця—копія монастирського дворика в Італії (тип св. Марка у Флоренції).

Тут і молельня царицина (богомольні ж були!) стилю московських церковів XVI століт.

Взагалі— стилі. Стилi навіть там, де ніяка людина про стиль не думає, а так—аби скоріш!— так і там, кажуть, стилі!

А от прикраси на цих стилях так уже, можна сказати, „буза“—як харківські „напиросники“ кажуть...

Ікони! Ікони! Ікони!

І в головах ікони, і в ногах ікони, і скрізь ікони, і всюди ікони!

Тепер ті ікони, як коштовні, повивожувано до московського музею, а позалишались тільки оті „кивоти“ (чи як там вони звуться)...

Роскіш! Давить роскіш тая незвичну людину...

І холодно у палаці...

Нема „духу живаго“... Отого „духу“ затишного, що завжди його почуваш в житті.

Так і хочеться стати у „залі ради 500 у дворці дожів у Венеції“, закласти два нецарственні пальці у нецарственний рот і... свиснуть!

І щоб посвист той переможно вдарив і по „ренесансу“, і по „йониці“, і по „Флоренції“, і по „стилю Жакоб“.

І щоб плигав од стін, підскакував, бивсь об пап'є-машеву“ стелю, пронизав мавританські двері, вирвавсь в італійське вікно і

Чорним морем, на барашкових хвилях—по
всім світі покотом покотивсь:

— Нема! Царя нема! І не буде! Ф'ю-ю-ю!

* * *

А в парку магнолії, лаври, мирти, кедри,
шнії, сосни, троянди...

Для царя пахли...

А тепер для нас пахнуть!

.....
Заходьте!

— Полтинник! Тут колись царі жили!
Тільки полтинник!

.....
Совхоз тепер тут!

А палац, як музей!

□ □ □

А Л У П К А

Алупка—це курорт, що розлігся під Ай-Петрі, на гірському схилі, в 16 верстах на захід од Ялти...

Курорт ще не націоналізований, очевидно, бо, коли ви в Алупку в'їдете, то бачите такий на стовпі напис:

<p><i>Алупка</i> <i>імяние князими</i> <i>Е. В. Воронцовой-Дашковой</i></p>

Чи не встигли ще націоналізувати Алупкинського майоратного маєтку князів Воронцових-Дашкових, чи може Головне Курортне Управління просто надержує знімати той напис...

Хто й зна,—мовляв!

Алупка—славнозвісний курорт.

Є в нім гори, є море, є дачи, є провідники, і т. и...

Але найславніша вона, Алупка, знаменитим палацом князів Воронцових-Дашкових, хоч поруч того палацу ще є й Санаторія

Українського Червоного Хреста, з українським поетом Володимиром Сосюрою посередині й з надією, що незабаром туди приїде ще й Валеріян Поліщук...

І хто тоді буде славнозвісніший, невідомо...
Рівні будуть!

З одного боку „Готика“, з другого боку—„Гарт“... Обое на „Ги“ починаються.

Потрапити до Алупки з Ялти або з Симеїзу можна й без „Путеводителя по Криму“. Просто наймається чала кобила, запряжена в трясучо-торохтючу „линейку“ з чорною людиною на козлах і з батогом у тої людини в руках,—і репіжиться тая чалая кобила отім батогом нещадно по жижках...

Такім чином доїздиться аж до Воронцівського палацу...

Потім говориться тій чалій кобилі:

— Трр!

І ви на місці...

Встаєте й ідете оглядати знаменитий палац і знаменитий парк.

Підходите й говорите.

— Н-да! Не погано жили, хай їхнім сіятельством легенько ікнеться! Не було чого їм Соціальної Революції робить! Можна було перебутися й без революції.. І навіть не погано перебутися!

Кругом сама тобі готика...

Столітній палац (почато його будувати 1820 року, скінчено 1837 р.) із сірого каменю „угобздишася“ над морем, під віковичним „хаосом“ накиданого якоюсь стихійною катастрофою каміння.

І ввесь той палац—і хмурий якийсь величчю своєю, і веселий терасою своєю мавританьською, копією з тераси Альгамбри, що спускається до моря й оберігається шістьма білими мармуровими левами, шістьма містецькими дивами-дивними, красавцями і у-ві-сні і в „бодретвованії“.

І дивляться із столітніх стін столітні портрети, роботи знаменитих майстерів різних одлетілих у безвість століттів...

Катерина Велика в розквіті своєї еротично-постільної краси і Катерина Велика в запалим старечим ротом...

І Петро Великий, і Олександр Великий, і Микола I Великий, і Швецький Король Великий.

І всі вони великі... великі... великі...

І нема серед них маненьких... Тільки в аванзалі дивиться із стіни з-під татарської шапочки старенький дідусь Абдул Хурза, колишній слуга царський, а тепер „слуга революційний“, що ходить по цьому палацу цілих 52 роки (з 1872 року служить у палаці)...

Повісили вже за революції і його портрета поруч Олександра Першого та ще й „благословенного“...

І ходиш по „голубих“ вітальнях, по „ситцевих“ будуарах по „дубових“ на півтора ста чоловіка їдальнях...

Ходиш і думаєш...

Про „любов“ до панів думаєш...

А з боку дивиться на тебе в їдальні „ванна для шампанського“

Їли-їли графи й князі „землі руської радетелі“, і пили-пили, а потім ще й купалися у шампанському...

А вгорі, з хорів музика греміла.

„Царствуй на славу нам,
Царь православний
Всже царя храни!“

. . . . .

А кругом віковичвий парк. І альтанки трояндові і альтанки виноградові, і копії з „Бахчисарайского водограю“ і водограє „Амури“ з „Психеями“...

І „палаці“ для челяді...

70 чоловіка службовців для двох „геморoidalно - моченедержательних“ князя й княгині...

І триста чоловіка „рабів божих і князівських“ парк прибірають...

Прибирають і копають гроти й стапо-
влять пам'ятники для „найулюбленішої Со-
бачки нашої“...

І лежить „прах“ князівської собаки під
могильним каменем, людськими трудженими
руками збудованим...

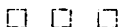
І молитовно шепочуть уста.

„Тихше! Тут царство спокою
Цюця тут графська спить“...

І підносяться очі д'горі.

„Упокой, господи, цюціну
душу і учини її в раі.

Разом із князем і з княгинею
Учини... Учини... Учини...

Г У Р Ф У З У Ф

„Прощай-же море. Не забуду
Твоей торжественной красы
И долго, долго слышать буду
Твой гул в вечерние часы
В леса, в пустыни молчаливы
Перенесу тобою полн
Твои скалы, твои заливы
И блеск, и тень, и говор волн“.

Хароший вірні?

Це—не я. Це Олександр Сергійович Пушкін, так писав бувни в Гурффузі. Той О. С. Пушкін, що оце 8-го червня 1924 р. минуло сто двадцять п'ять років з дня його народження.

Певна річ, що Пушкінові все-таки далеко до теперішніх футуристів чи там імажністів... Проте, чому при нагоді, не згадать і про його та ще сидячи в Гурффузі під знаменитим його (О. С. Пушкіна) платаном, чи дивлячись на Сине море з його (О. С. Пушкіна) гроту у великій над морем скелі...

Сидячи й думаючи, щоб написав дивлючись на море, імажніст?

Отаке мабуть-би:

Ад'ю! О, море! Ти снимаєш
Із берега синні штани..
І гальку круглу оголяєш.
На пузе взбешеної волни !).

А футурист (наш) отакого б удрав:

О, кабле—море! Кабле—хвиля!
О радіо—морський прибіл!
Електро-лямпою кобилі!
Робитиєм лошата ми!

Чи воздвигнуть імажиністи з панфутури-
стами отими своїми віршами собі „пам'ятник-
нерукотворний“ до якого „не заростет народ-
ная тропа“, чи не воздвигнуть—невідомо.

О. С. Пушкин—воздвиг...

Виявляється, між иншим, що це не так
легко...

Можна сидіти під отим платаном, під
яким сидів і Пушкин, ходити тими стежками,
що ними й він ходив, дивитися на море,
приставивши пальця до лоба, і „пам'ятника
нерукотворного“ не мати...

Не виходить...

Здається й обстановка однакова: і море,
гори, і хвилі—все є...

А по Пушкинському не виходить...

... Позаростають до нас грішних „тропи“...

Хіба може п'яний коли забреде...

---

*) Невдало, правда,—але я ж не імажиніст. Імажиністи
виправте! О. В.

Гурзуф—курорт і село розляглися в 14 верстах од Ялти на схід.

Старий курорт, з великим пляжем і з розкішним парком. Посеред парку стоїть будинок де 1820 року жив Пушкін. Перед будинком величезне дерево — платан, де поет любив відпочивати... Платан нагадує наш кленок. Тільки це не кленок, а платан...

В парку ще є й кипарис Пушкінів..

Над Гурзуфом Яйла висока... Під Гурзуфом море широкє...

На захід од нього, аж у саме море нахилився й п'є воду величезний Аю - Даг...

Аю-Даг—по татарському значить—Ведмідь-Гора.

Це той ведмідь, що його колись Алах послав покарати людей кримських за те, що вони бога забули.

Давно те було,—і про те розказують діди.

Тоді Крим цвів не так, як тепер. Тоді не було безкраїх скель та величезного каміння. Скрізь росли виноград і тютюн і садові дерева.

І люди все таки забули бога.

Тоді Алах послав на цю країну великого Ведмеда.

Ведмідь приплив морем, звідти, де круглий рік і сніг і лід і холод,—як узимку на вершині Чатир-Дагу.

Ведмідь вплив на беріг біля Байдарських воріт і пійшов, руйнуючи все на шляху. Від його ступні земля злазила з каменя, як м'ясо з кістки й оголялися ті кістки, а він трощив їх своєю важкою ступнею, земля стогнала й цілі селища гинули від уламків земляних кісток, що падали на них.

Так він пройшов аж до Артека і тут зупинивсь стомлений, припав до моря напитися...

Тут великий Алах змилосердився над правовірними й зупинив Ведмедя обернувши його в гору й наказав йому пити воду й підживлятися доти, доки бог знову накаже йому йти далі“...*)).

Стоїть Ведмідь чекає на Алахів наказ.

А біля його Гурзуф квітне...

А в Гурзуфі червоноармійці лікуються...

А татари Алаха вже забувають.

А Ведмідь воду п'є...

Цовго йому бідолашному, шити ще, бо води багато...

А Алохового голосу щось не чує.

Охрип Алах.

*) Легенду цю записав (чи написав) Влає Дорошевич. О. В.

ЯЛТА

У коробці—Ялта...

У кам'яній коробці з Яйли велетенської. Західню стінку тої кам'яної коробки становить мис Ай-Тодор, а Східню—мис Ай-Микита...

Із півночи—головне пасмо Яйли кримської... Зверху—голубе небо... А з півдня— море Сине...

І в коробці отій Ялта притулилася.

Ялта—столиця південно-кримських курортів... Главковерх над усім південно-кримським повітрям, південно-кримським сонцем, місяцем, морем, горами... В її розпорядженні це все перебуває...

Це ще зовсім не значить, що вона найкраща за всі місця на південнім кримськім березі... Це ще зовсім не значить, що коли вона розподіляє повітря, сонце, море, гори— то собі найкраще з них залишає... Зовсім— ні! І навіть—навінаки... По інших курортах усі ці властивости кримські значно кращі,

свіжіші й, головне, чистіші, проте столиця— Ялта. Нічого не зробиш... Найстаріша вона з усіх інших курортів і по праву старшого держить керму в своїх руках...

Часто в житті, положим, таке трапляється: за головного хтось править зовсім не той, кому б належало правити...

І лежить, чи сидить, Ялта в затоці отій, в коробці отій, виткнулась молотом паршивеньким у море й задається...

А чого—спитайте?

Культурний, думаєте, центр південного кримського берега?

Де там?! Тільки з революції музеї позасновувано...

Східний музей у кол. палаці Еміра Бухарського. Мета музею розповсюджувати та вивчати художню творчість Сходу його життя, та культуру... Засновано його 1921 року.

Народно-художній музей. Засновано його так саме 1921 року. Зібрано тут мистецькі речі з дач, покинутих власниками, як тікали ті власники з Криму, спеціально для того, щоб рятувати „дорогое отечество“...

І тільки один є старий музей—*Природничо-історичний*, заснований 1891 року. Головний відділ у нім—кримознавство.

Торговельний, думаєте, центр Ялта?

Де-там?!

Продає камінці чорноморські на фунт та на штуку, ракушки, ціпки кримські, чадри татарські, чубуки, цигарнички, намисто, пудру, одеколон, паршиве вино, сандалі... Сандалів найбільше...

Стоїть засмалцьована крамничка, а в ній сандалі, а над нею вивіска. Лев забравсь у сандалі й рве ті нещасні сандалі й зубами та лапами... А зверху написано:

Разореш, а не розпореш!!

А купить ті сандалі, надіньте, пройдіться раз вулицею, і лева не треба: і попоряться й подеруться миттю...

А чого-ж Ялта задається? Яка тому причина є?

А от яка:

— „Дада“ Дай деньги! Много дай деньги! Кулай пошла! Катер пошла! Кулай Ялта пошла...
Ось у чім річ!

„Кулай“ у Ялті можна... І можна „кулай“ по самісіньку зав'язку...

Така вже у тої Ялти традиція...

— „Кулай“!

Оцим „кулай“ і жила Ялта завжди, нині повсякчас і навіки вічні...

Особливо „завжди“.

Зліталася туди вся „стомлена“ „перетомлена“, „виснажена“, „недоїдюча“, „недо-

питуча“ царська аристократично-бюрократично-поміщицько-купецька Росія й відпочивала по гостинницях, по реставраціях, по яхтах, по автах, по фаєтонах од „трудов праведних“, громлячи дзеркала, лапаючи наяд пудро-нафарбованих і роблячи „акварії“ з рояля та з коробки сардинок за допомогою своєї триперно-діабетичної сечи...

А музика хрипіла „Коль Славен“ та „На Сопках Манджурії“...

А повойовапе кримське населення вирачувало баньки на великодержавних культур трегерів, підхоплювало п'яних під жирну кисло-вонючу пахву й розвозило, „блюющих та ригающих“ по „меблірованих комнатах з видом на море“...

... А на Набережній та на молі пахло дамським потом, пудрою, парфумами „Коті“, шелестіли шовки, прикриваючи угрюваті синьо-зелені з поширеними венами стегна і летіли бризки слиняві на зморшені, обкладені ватою, порожньоожовті „бюсти“, вилапані, вим'яті і „отечественними саврасами“ і повойованими чорно-гарячими з блиском у карих очах провідниками...

Звалося це:

— „Ах, как ми в Криму отдохнули!“

* * *

Ну, звичайно, тепер Ялта не та!

І погляди на вас, на приїзджих не ті!

— Куди ти,—мовляв,—годишся?! От
раньше! Що з тебе тепер візьмеш?

А в очах у кожного тубольця так и стри-
бає так і миготить зажерливість..

І очі ті так і просвердлюють твою кешеню:

— Чи варт з тобою хоч балакати? Скіль-
ко там у тебе є?!

А ви гадаєте, що тепер у Ялті казино
нема? Нема рулетки? Нема шпендефера?

Є! Все це є!

Сидить крупье, крутить рулетку, стри-
бає „шарик“, щасливих вишукуючи:

— „Прошу делать ігру!“.

— „Ігра сделана“!

— Двадцать три! Красная нечот! Вторая
половина!“.

І літають довгасті лопаточки, соваються
по росписаному столу, перекидають квиточки
у тремтючі руки „щасливчиків“ і „неща-
сливчиків“..

А на „откритій сцені“—викаблчується
діва з „кастаньетами“..

Все це є!

Тільки-ж:

Ах! Ети податки! Податки! Они в гроб
загоняють!..

.....
„Не загонять“, очередно!

Бо ще плавають по „Набережній ім. Леніна“ такі „приміряки“, що дивуешся, як їх тільки витримує „Радянська платформа“... Як у тії „платформи“ букси не горять, як її осі не лопаються.

□ □ □

ТУРИСТИ

— А ви біля чого працюєте? Професія ваша?

— Власне, докторе, нічого не роблю. Пишу. Сижу й пишу.

— Сидите й пишете? Так! Бачите, коли ви нічого не робите, а сидите ввесь час і пишете, то це, не те, що зле відбивається на легенях ваших, а просто через таку вашу ніби роботу, частина легенів не дихає, як слід. Екскурсія, як по нашому—по докторському, кажуть,—легенів ваших не повна. Сидите зігнувшись, завжди в однім положенні. Ну, й, самі розумієте, — частина легенів дихає як слід, на всю, а частина стискається... А час іде... Цілий рік ото так посидите—от воно та частина легенів й одвикає працювати, зморшками береться, застойні явища всілякі... Як плуг, що не працює: їржою береться... Розправити, значить, слід... Це в нас тут добре... Гори... Найкраще для таких легенів—на гору, та з гори... Тоді

грудна клітка роздимається, легені вщерть повітрям наповнюються, розправляються їхні закуточки найдальші, кров уся окислюється... Бадьорішаєте, веселішаєте, червонієте, молодієте... Гайда на гори! Молодцем будете!

— Спасибі, докторе!

— ...Гайда на гори!!

* * *

— Куди це ви так радісно?

— В гори! Легені не зовсім дихають! Експурсія не повна! Застойні явища... Кров не окислюється... Молодішати треба... Бадьорішати... Веселішати... Красивішати... До чорта сидіти! Гулять, розправляйтесь, сили набіратись!.. От!

— Високо ж...

— Високо? Нам, туристам, високо. Нам, туристам, нічого не високо Нам, туристам, усе низько. „Високо?!“... Ад'ю-с!

* * *

А гора... гора!! Як гора! „Кішкою“ зветься!

Бадьоро на скелі, стежками крутими, з пінею нашою розлогою:

„Пе цей бік гора,
По той бік друга...
По-між тими крутими горами
Сходила заря...“

І голос лунає, лунає, лунає... Розлягається...

Так... сажнів із п'ять розлягається...

В гору! В гору!

— Ху-у-у!

— Х-и... по той бік... гора...

— А високо, лиха його година, візьми!

— І по цей бік друга-а-а!

Ху-у-у!

Сів!

Дивись! Нам, туристам, іще ж і далеко!

...А ну, бадьоріше! Легені на все дихатимуть! Крiв окислятиметься!..

Гайда вище!

Ой! Чи воно там ще високо?

Сів!

Ху-у-у!

А ну, підводься, туристе!

О-о-о-х!

У го-о-о-ру! Ще ж і далеко у ту г-о-о-ру!

Сів!

А ну, вставай!

Сів!

А ну...

Сів...

Сів...

Сів...

Сів...

Сидю...

— Хто там?—Може яка спасенна душа
внизу є? Ловіть мене, переймайте, нас, ту-
ристів, бо чогось кляті ноги не хотять гори
дотримуватись... Ох!

...Брязь!

...Пошли, господи, на дорозі не кедра вже
ливанського, а хоч нашу рідну бузину, щоб
хоч за що-небудь було зачіпитися, бо, їй-бо,
їй черепків не позбірають...

...За сосну вхопивсь!

Ох!

І лежав на татарському ліжку, як Ісус
Христос, бо литки мов гвіздками цопроби-
вано!

* * *

Легені розправиш—ноги покарлючить...
Ноги розправиш—легені покарлючить...

Туристи, одне слово!

„ПРИРОДА Й ЛЮДИ“

Ні,— вірніше не „природа й люди“. а навпаки— „люди й природа“...

Які ото, значить люди до кримської природи їдуть, і як ота сама кримська природа на людей тих упливає, й що з того впливу природнього буває...

* * *

Ще в Севастополі на вокзалі...

— Ох! Стомився, знаєте, до чортів!... Голова,— ну нікуди. Хоч викинь! І, знаєте, „верхушки“... І „видих“ там і згук тупий! Температура почала оце останні місяці підноситись! Охляв, що називається, зовсім! Працездатність упала... Ледви-ледви дотяг оце до травня... Комісія просто сказала:

— Ідте! І що нивидче поїдете, то краще! Поїдете, каже, подихаєте кримським повітрям, відпочинете, поправитесь!..

— А я думаю, що навряд, щоб уже я поправивсь. Сили ні на жменьку! Та воно й не диво: сім років революції як у казані

кипів... Тепер і комісії, і підкомісії, й конференції, й наради... Чого тільки не везеш!? Як ти його везеш, так і сам не знаєш! Інерція, мабуть! Та ви подивіться на мене: хіба в 26 років такі люди бувають? Та я дід уже! Оце їду та й не вірю, що що-небудь вийде... Просто їду, щоб потім не жалкувати, що не скористав з можливості побувати в Криму. Їду, ляжу, й пролежу цілих два місяці... Ні ногою, ні рукою... Просто лежати... За всі сім років одлежусь! Як-би тільки в таку санаторію потрапити, щоб менше того галасу, щоб без шуму, без гаму... Тільки лежати, дихати, відпочивати... А головне—лежати, лежати, лежати... Чи довго нам їхати?! Хоч би швидче! Ой, лежати! А ви так саме: відпочивати? Легені?

— Ні! Командировка! Треба подивитись, як так люд трудящий поправляється...

— Не хворі, значить! От щасливий!

А я—лежати! Тільки лежати! Поправитись, хто-й-зна чи поправлюсь, а одлежусь так уже одлежусь!

І вдивляєшся в його стомлені очі, такі сумні-сумні, і в сіре обличчя вдивляєшся: воно бліде-бліде, аж сіре, і синьоваті губи, і жовтяки під очима, і мляві руки, і кволий голос. Покуйовдане пітне волосся... І байдужість, байдужість...

— Да-а-а, думаєш... перетерло людину...
Революція—не танок... Вона міцно бере чер-
воними руками: аби тільки втримався!..

* * *

Вже в санаторії. Через тиждень...

— Здрастуйте!

— Здрастуйте!

Голена голова, голена борода, білий ко-
стюм, на голові тубютейка, сандалі на ногах,
обличчя вже червонувате, з легкою смагою,
в очах блиск і чортики... В руках крим-
ський ціпочок і ціпочок той у руці вивертом,
вивертом...

— Ну, що? Як? Лежите?

— Так, полежую потроху. Та чого, влас-
не, лежати: і походити тут не погано...
Му-гу-гу! „Харашо жить на восток-е-е!“...

— Поспіваєте?

— Та чого ж не поспівувать? А ви як?

— Та нічого. Хожу, придивляюсь потроху!

— Сумний ви якийсь! Чого ви?! Така
природа, так чудесно навкруги... А ви, по-
хнюпились... Веселіше!... А-а-а! Товариш,
Налю! Куди? На пляж?! І я з вами! Про-
бачте, товаришу.... „С той пори как стала
шансонеткой я, мої друз'я, на сцене його
я-я-я!“ Тру-ля-ля! товаришу, Надю! А ну,
наввипередки!..

* * *

Через два тижні...

Вечір... Місяць...

— Добрий вечір!

— Добрий вечір! Куди ви таким вистрибом?

— Не бачите хіба? Місяць, он підводиться! Пілу посижу трохи.. „Місячні ванни“! Не пробували?! Ех, ви! Чу-ра-ра-ра-ра! Ку-ку“!

— Поправляєтесь?!

— А чого ж мені не поправлятися?! Дурниці! Хіба вже я такий хворий?! Ну, бувайте! Агов! Ого-го-го!..

— Я тут! (тоненько).

— Іду-у-у.

* * *

Через місяць...

Сміються очі... Чорне, з здоровим лиском обличчя... Тужавлять ноги! Меткий погляд! Різкі рухи! Ціпок у руках млинком! На місці — підстрибом... По проспекту — орлом...

А на руці — смуглява Надя.

— Ха-ха-ва!

— Хи-хи-хи!

І бризки навкруги! І весело! І все сміється...

І сміятимуться народи, іграшками будуть конференції...

„Харрашо жить на восток-е-е“!

ЖИТТЯ ТАТАРЧИНЕ

Від легенд прекрасних, таємницями південними оповитих, до шаленої праці, праці каторжної.

Від пісень про гнучкий стан, про очі-смарагди, про постать кипарисову, про походку сарни гірської—у чорноокої казинин ¹⁾ до раби, до невільниці, до хатньої речі, до безсловесної покори перед владикою-чоловіком—у виснаженої дітьми та працею хашинин ²⁾.

* * *

Які очі у стрункої молоді Фатьми?!
Який стан?!

Які чари жіночі?!

Золото, славу, честь і могутність за погляд очей-олив, за палкі обійми молоді красуні...

Все за жіночу красу!

І легенди про неї, про красу жіночу, казкові:

---

¹⁾ Казь—дівчина.

²⁾ Хашини—жінка.

„Коли висохла душа, кволим зробилось тіло—тоді золото...

Коли кипить кров і не згас огонь в очах—тоді жінка.

„ ... Здавалося, не було на землі хана розумнішого від Арслан Гирея. Він мав усе, щоб не ремствувати. Сто три жінки й двіста невільниць, палац із мармура й порфіра, сади й кав'ярні, нечислимі кінські табуни й отари з овець. Чого б іще бажати?

Так іздавалось.

Але ночами хтось приходив до Гирея й бентежив його думку.

— Все є, тільки мало золота.

— Звідки взяти багато золота?—питає сам себе Гирей. І не спав до ранку.

І от одного разу, коли поприходили до його беки, звелів він іскликати мудреців з усього ханства.

Не знали беки—для чого, і кожний привів свого приятеля, хоч і не був той мудрець.

— Способу хочу,—сказав хан,—щоб камінь золотом робивсь.

Подумали беки й мудреці: збожеволів хан. Як би можна було так ізробити, давчо б уже люди зробили.

Однак відповіли:

— Воля падишахова священна. Дай часу.

Через тиждень попрохали:

— Коли маєш змогу, зачекай.

А через два тижні,—тільки-но роззявили рота, щоб попрохати ще часу, хан їх прогнав.

Розумний був хан.

-- Піду сам покушаю серед народу мудреця,—вирішив він.

Беки одсовітували. Не слід, мовляли ханові в народ ходити. Мало чого може трапитись. Може почути таке, чого не може слухати благородне вухо.

— Піду!

Переодягся старцем і пішов.

Правду сказали беки. Багато образливого почув хан і про себе і про беків, поки мандрував був по базарах та по кав'ярнях. Говорили про останню його витівку:

— Збожеволів хан. Із камня золото схотів ізробити.

А інші додавали:

-- Покликав-би нашого Кяміл-джинджі*) може б що й вийшло.

— А де живе Кяміл-джинджі?

І хан пішов до чарівника та розповів йому, чого він хоче.

Довго мовчав джинджі.

-- Ну як?

1) Джинджі—чарівник, ворожбит.

— Тяжко буде. Коли все зробиш, як і скажу, може що й вийде.

— Зроблю.

І хан заприсягся страшною присягою: „Хай ослабнуть всі три печінки, коли не зроблю так!“..

І ще раз проказав:

— Учь талак бош олсун! *)

Тоді сіли на гарбу й поїхали.

Вісім день їхали. На дев'ятий день підїхали до Керченської гори.

-- Тепер ходім!

Ішли на гору, доки почала рости тінь. А коли зупинились, джинджі почав читати молитву...

На дев'ятім слові откритись камінь і покотивсь у безодню, а за ним дві гадюки. шипучи, полізли в підземелля. Сяяла луска на гадюках місячним сявом. І побачив хан по стінках у підземеллі голих людей, що танцювали цалний танок.

— Тепер уже близько. Проказуй за мною: „Хел-хала-хал!“

І як тільки хан проказав ті слова, впала перед ним залізна брама й хан увійшов у інший світ.

---

*) „Хай ослабнуть...“, тоб-то: „Хай позбавлюсь можливості мати жінок і дітей“. Ця присяга у татар вважається за дуже велику. Сказати так—привід до розводу і т. п.

Роздалися мури в підземеллі, діамантами
засяяли сребні стелі...

Стояв хан на купі червінців—і цілі хма-
ри їх неслися повз його.

Підвівсь із землі золотой камінь; нав-
круги запалали рубинові вогні і серед ру-
бинів тих хан побачив молоду дівчину, що
лежала на листі з лотосу.

Завив чорний собака. Затремтів джинджі:
— Не дивись на неї...

А хан дививсь, мов заворожений.. По-
меркли для нього діаманти; грубою міддю зда-
валося золото, нікчемними всі скарби в світі.

Не чув Гирей її голосу, але все в душі
його співало, співало пісні ніжною, як аро-
мат винограду в цвіту.

— Скоріш візьми біля ніг її віту,—ки-
нувсь до його джинджі,—і всі скарби світу
в твоїх руках.

І підвелася з ложа красуня.

— Арслан-Гирей не заганьбить і своєї
пам'яті, забравши в дівчини її чари. Він
був хоробрий, щоб прийти, й, прийшовши,
полюбив мене. І він залишиться зо мною.

І простяглися уста красунині до хана, за-
тремтіло повітря... Посипалися золоті іскри,
винесли джинджі із натрів Керченської гори
й перекинули його на його базар.

Оточили його люди.

— Чув? Процав наш хан,—говорили йому.

— Шкода Арслан-Гирея.

Але джінджі тихо похитав головою:

— Не жалійте Гирея—він знайшов більш, як шукав...

... Все: і ханський трон, і гори черг'яців, і с'яєво діамантів, і кров рубинів, і життя земне все... Бо „простяглись“ уста красунині до хаїна...

Така жінка всемогуца, коли вона молода, і коли вона „на листі з лотосу“...

Вона цариця...

Але вона... сто четверта...

А сто три жінки і двіста невільниць?!

Вони вдома, бо вже очі їм не голубіють, і вони вже не на лотосі, і вже простяглися їхні вуста, і тремтів колись од того воздух...

А потім і прекрасна царівна, коли вже перенесуть її сталеві Гирееві руки з лотосу на ліжко, буде знову таки вдома, а Арслан-Гирей, побачить нову на листі з лотосу, і знов простягнуться уста і затремтять повітря і померкнуть діаманти... Аж доки перенесуть і ту сталеві Гирееві руки на ліжко...

Бо Алах хороший бог, а Магомет не поганий пророк його...

Простягаються в Гирейв уста і тремтять повітря, аж доки „простягаються“ в них ноги і „тремтять“ з їх цісок...

У Криму довго і * * * „тремтіли“ й „простягались“... Тепер уже, після того, як кримське жіноцтво написало Магометові листа, це „тремтіння“ припинилось...

... * * * * *
... „Фатьма, перша на селі красуня, як персик, що починає стигнути, виходила заміж за першого багатія в долині.

Заздріли всі Фатьмі, особливо заздрила одна з чорними очима і зглазила її. Як тільки вийшла Фатьма заміж, так і прийшла хвороба.

Висохла Фатьма і зробилася схожою на суху тараню.

Перестав любити її Аблегані; лютує, що хвора в нього жінка; каже, як здавить вино в тарапані, візьме собі другу жінку.

— Чому так, — думала Фатьма, — чому в греків, коли є одна жінка, не можна взяти другої, а в татар можна? Чому в одних людей один закон, у других-другий.

Плакала Фатьма... Скоро привезуть із садка останній виноград, скоро прийде в саклю друга з чорними очима. Її пестити буде Аблегані; вона буде за хазяйку в хаті;

образить. глузуватиме з хворої, бідної Фатьми, в комору її прожене.

— Ні,—рішила Фатьма,—не буде того. краще не житиму, краще в криницю кинусь.

Так вирішила її ніччу побігла до криниці, щоб утопитися.

Нахилилася над водою і бачить Азраїла; нахвалився на неї Азраїл пальцем, махнув крилами, як ніжний голос торкнувся її серця. Й полетів до неба.

Схопились баби—нема Фатьми вдома. Кинулися шукати її і знайшли на землі біля криниці, а в руках у неї було перо з крила, біле-біле, біліше од лебединого.

Умірала Фатьма, але встигла сказати, що було з нею...

Зібралися жінки, цілу ніч говорили, сперечалися, жалкували за Фатьмою, думали, що й з ними може це бути. І знайшлась одна, ефендина донька, що знала письмо—вченою була.

— Скажи,—питали її,—де написано, щоб як жінка хворою, старою зробиться, чоловік брав нову до хати? Де написано?

— Схотіли—написали,—сказала ефендина донька.—Мало що можна написати.

— От ти знаєшся на письмі,—напиши так, щоб чоловік другої жінки не брав, коли в хаті є вже одна.

— Кому написати? Шадишахові? Поглузує тільки. Сам має тисячу жінок, навіть більше.

Задумалися жінки... Але знайшлась, котра догадалася.

— Хто залишив Фатьмі перо? Ангел. Значить,—пиши пророкові. Харашо тільки пиши. Всі будуть ізгодні. Хто захоче, щоб чоловік узяв молоду хашип, коли сама старою будеш. Пиши. Всі руку дамо.

— А пішлемо як?

— З птицею пішлемо. Птиця до неба летить. Листа занесе.

Сіла Зейнеп, поклала на коліна папір і почала писати білим ангеловим пером листа до Магомета.

Довго писала, харашо писала,—все написала. Замовкли жінки, доки перо скрипіло, тільки зітхали часом,

А коли скінчила, перо полетіло на небо наздоганяти ангела.

Зав'язала Зейнеп папір золотою ниткою, прив'язала до хвоста білої сороки й пустила сороку на волю...

Полетіла птиця. Почали чекати татарки, що буде. Одне одному обіцяли не говорити чоловікам, що зробили, щоб не глузували з них чоловіки.

Але одна не витримала й розказала чоловікові,

Сміявся чоловік. Узнали інші, глузували з бабської глупоти, дратували жінок сорочачим хвостом. А старий мула почав з того часу плювати на жінок.

Засоромились жінки,—побачили, що дурницю зробили; старалися не згадувати про лист.

Але чоловіки не забували й, коли гнівалися на жінок, кричали:

— Пиши листа на сорочачім хвості;

Виросла молодь і так саме, за батьками, дратувала жінок. Глузували й онуки і, глузуючи, не помітили, як не стало ні в кого двох жінок.

Може баранина подорожчала. Може відповідь на листа від пророка прийшла....“ *)

...Може баранина... Може пророк...

. Може?—Бо всемогутий є алах, і великий є Магомет, пророк його...

Одна залипилася жінка в чоловіка, і плодить діти, і доїть корови, і носить з високих гір траву, і копає виноградники, і поливає тютюн, і прибірає в хаті, і поглядом полохливої сарни поглядає на чоловіка, коли той підобгавши під себе довгі ноги, сидить біля східців, і дивиться в синю далечинь, і курить цигарку за цигаркою...

---

*) Легенди взято із книги Маркса „Легенди Крима“.

Курить і говорить:

— Раніше карашо бил. Жінщина чадру носил... Ніхто не відал... Тепер усякий видал, усякий сматрел... Не карашо тепер... Ранше курорт' бил... Гаспада приїзжал... Весело бил... Правадник бил... Гори ездил... Весело бил...

... Раніш „карашо бил“...

Жінка чадрою закутана, з одною дитиною чорною під цицькою, а з другою дитиною чорною за руку, а чоловік „гори ездил“, йому „весело бил“...

І мокла чадра від сліз жіночих татарчиних, і дивилися сумні чорні очі-сливи через чадру на пишно-тілу „гаспада“, з якою її володареві на горах „весело бил“...

І капали з чадри сльози і шкварчали на гарячій камені... І з сліз тих творилися легенди про красуню кизнин з очима смарагдами, з постаттю кипарисовою, з походкою сарни гірської...

Прекрасні легенди, таємницями південними оповіті.

* * *

І зашуміла степами, долинами, горами, захвилювалася Хвалинським морем червона легенда... Вихорем буйним промчалась, крилами червоними над південним берегом кримським затріпотіла...

А ім'я тій легенді революція...

І зірвала шалено чадру з сумного обличчя татарчиного... І глянули очі-смарагди на червоний світ, і задихали швидко висмоктані маленькими чорними дітьми груди...

І дивляться очі, і працює мозок... Працює, працює, працює...

І радість у грудях, і швидко-швидко швидко б'ється татарчине серце...

А очі, розкриті очі, ще полохливо на владика дивляться: Ще гнеться стан під гірським сіном, ще ние поперек над виноградником, ще мовчать уста перед владикою...

А щось вабить, щось манить, щось кличе таке прекрасне, таке далеке, таке бажане...

І чітко слух насторожується й гостро зір проміниться...

• • • • •
Легенди треба... Світлої легенди... Прекрасної легенди...

Легенда та освітою зветься!

Коли прошумить вона?!

ТАТАРИНОВЕ ЖИТТЯ

Сумна усмішка...

Журна усмішка й пекуча, як пекучі сльози, що капають із зажурених старечих Ахметових очей... Вицвілих очей колись стрункого та молодого Ахмета..,

Що думає Ахмет, сльозливими старечими очима в далечінь дивлячись?

Життя прожите старий Ахмет ізгадує.

.....

...„Раніш краще було“...

„Дивиться посивілий Єльтиген на дітей, на соняшнім промені милується з них, а коли над вечір, побіжить од гір до долини синя тінь, прислухається до голосу дідуганів сивих, що збираються посидіти біля кавярні...

Краще раніш було.

— Краще було,—проказує дев'яностолітній Муслідин, сидячи поруч імама.

— Коли треба дощ був, коли не треба не був, черва листя не їла; бджоли—так

були, кози—так були, дві парі буйволів у кожного було. Харашо було.

Слухають Муслядина татари й зітхають.

— Раніш краще було*).

.....
— Раніш краще було,—думає старий Ахмет, у далечінь дивлячись, і сльози старечі капають із вицвілих журних очей Ахметових.

Потім гірше було...

Прийшли з півночі, вихорем смертельним по степах, по горах пронеслися, залізли в душу, в скриню старого Ахмета, побили, потрощили, поруйнували...

І темними були очі Ахметові, темними до життя буйнорадісного... І схилився Ахмет перед шовками, перед мундурами, залякано проказуючи,

— Селям алейкум, баріна.

Сто тридцять сім років проказував Ахмет:

— Баріна!..

Аж накинула червону чадру на Старий Крим революція...

* * *

Слушайте, люди добрі, як царі з царинятами приєднували старий „бусурменський“ Крим до „християнської цивілізації“!

---

*) Із легенди „Деликля Кая“, Н. Марко „Легенды Крыма“.

Слухайте уважно!

... „Щоб приєднати Крим до тої християнської цивілізації, що її ми самі мали, треба було насамперед повоювати його. Повоювання те було зроблено в кілька надто рішучих нападів. 1736 року граф Мініх, що прогнав був 100.000-ну армію татарську й самого хана Каплан-Гирея із Перекопської фортеці, так ретельно взявся чистити Крим, що Бахчисарай й інші головні міста, коли Мініх одійшов, повернулися в цілковиту руїну, а степи зовсім спорожніли. 1737-го року другий російський фельдмаршал, граф Ласі, пройшовсь так саме по всьому Криму, але зайшов був з інших воріт, через Генічі, Арбатською стрілкою. Коли хан Менглі-Гирей думав його замкнути й знищити на тій узькій „косі“, захопивши Арбатську фортецю, то кебетливий фельдмаршал поробив собі плоти з бочок та з возів своїх і спокійнісінько переплів через Сиваш у степ по Карасу. Перебивши Менглі-Гиреєве військо, і взявши приступом його шанці, граф Ласі, з тою ж німецькою ретельністю, почав руйнувати міста й степ. Він попалив був 1000 сел, що врятувалися були від Мініха з тої тільки причини, що були йому не по дорозі. Вдала робота розласила знаменитого фельдмаршала, й на другий рік (1738) він знову

пішов походом на Крим уже не через Генічі, а просто через Сиваш, що обмілів був од західніх вітрів. Але поход, виявляється, був неможливий з тої простої причини, що в Криму не залишилося нічого після походів 1736 та 1737 р. р. і військо не знаходило собі харчів, всупереч геніяльному афоризмові великого військового генія: війна годує війну.

... 1771 року князь Василь Долгорукий знову взяв був приступом й поруйнував міста: Перекоп, Арабат, Кафу, Керч, Єпикале, Балаклаву, Козлов (Євпаторія), Балбек і Тамань. Після того татарам здавалося, можна було заспокоїтись: їм дали в хани Сагин-Гирея, який усе робив, щоб помиритись з європейською й християнською цивілізацією: віддав Росії де-які фортеці, їздив у кареті, сидячи їв, одягав свою гвардію в європейське вбрання й навіть соромився власної своєї магометанської бороди та ховав її кінці під широку краватку. Однак татари не поділяли поглядів свого хана. Вони вибрали собі другого, а Сагинові довелося тікати. Із Керчи йде руське військо переконувати Чингисових нащадків у прекрасних властивостях цивілізованого хана. 7000 татар порубано біля Бахчисарая Бахчисарай, Кафу знова захоплено й спалено. Більшу частину Кафських пожильців побито за зраду. Друге

татарське військо, разом із новим Селім-Ханом, побито біля Балаклави,

Починається переконання іншим способом. Суворов дістає наказа переселити з Криму всіх християн, тоб-то греків, вірменів, серед яких були кращі ремісники й крамарі кримські. Більш, як 3.000 чоловіка найдіяльніших й найвидатніших переганяються 1778 року на береги Азовського моря, на землю по між Бердянським і Доном. Сила їх гине дорогою від страшної зими. Цілі округи порожніють. 8-го квітня 1783 року—маніфест про приєднання Криму до Росії. Сагін-Гирей їде пенсіонером до Калуги.

Кінець кінцем, почалося приєднування татар до цивілізації, 1785—88 р. р. тисячі татар, особливо по сусідству з портами, продають за безцінь свої землі й біжать до Анатолії, до Румелії. Кримський суддя, Сумароків, що був у Криму 1802 року, рахує число пересельців у 300.000 і запевняє, що переселення було зроблено з волі Потьомкіна. Але хоч що б там було, кримське населення, що дорівнювалося раніш більш, як до 500.000, за першим переписом 1793 року, становило всього тільки 205.617 чоловіка, обох полів і всіх віків, рахуючи тут і російське військо, козаків, урядовців і всіх росіян і інших зайдів, що поселилися були

тут протягом 10 років зо дня приєднання Крима до Росії. А татар було нараховано тільки 60.000.

... Значне виселення татар було потім 1812 року, про нього збереглися тільки перекази. Кінець кінцем, після Кримської війни, 1860—1863 р. р., переселилось в Туреччину з Криму, за офіційними відомостями 192.360 чоловіка татар чоловіків і жінок, тоб-то $\frac{2}{3}$ всього населення.

... За офіційними ж таки даними 1863 року зовсім спорожніли 784 татарських сіл та аулів у Таврії: в самім тільки Перекопським повіті спорожніло 278 аулів. Коли додати ті 784 села до 1000 сіл, спалених графом Мініхом, та до невідомо скількох, спалених князем Італійським (Суворов. О. В.) і князем Долгоруким, та до невідомо скількох, спорожнілих 1788 та 1812 р. р., коли виселилось багато тисяч татар, то питання про благодійство європейської цивілізації мусульманському варварству по меншій мірі повинно залишитись питанням...*).

Чули?!

Слухайте далі...

„... За Потьомкина значна частина татар виселяється... Землі залишаються родичам та мечетям... Але чи не краще їм перейти

*) Евг. Марков „Очерки Крыма“. Вид. 1902 р.

до суддів та до адміністраторів? До Петербургу шлються прохання нагородити пустопорожніми землями, нічиїми, таких а таких урядовців, за такі а такі заслуги. Наказ дається, й під назвою пустопорожньої, нічєї, землі, відходять до шановних цивілізаторів кримських татарські садки й виноградники. Землеміри помиляються, й, помилково, замість 5000 десятин, нарізають 13.000.

Який-небудь татарин узнає, здивований, що він продав своє майно руському панові й дістав за нього стільки а стільки грошей, а, як він неграмотний, при таких а таких свідках, розписався такий а такий.“*).

Чули?!

Слухайте далі!..

„При старовинному татарському законі, що *навчання дітей обов'язкове*, що діти від 6 до 15 років, хлопці й дівчата, повинні відвдувати школу, панування царських християнських цивілізаторів довело, що *95 відсотків* кримського населення безграмотне, Зовсім безграмотне: й по „християнському“, та по „бусурменському“!

. . . . .
І капають старечі ^{* * *}сльози з журних очей старого Ахмета...

*) Ibid.

„Раніш краще було“..

Бо потім згинався Ахмет перед шовками та перед мундурами:

— Селям алейкум, баріна!

А „баріна“ брала Ахмета в провідники по горах, і „любила“ Ахмета... Любила й гроші платила..

І приходив Ахмет до барині, ягоди приносив, а бариня закликала Ахмета до шовкового ліжка і „любила“ й гроші платила..

І носив Ахмет барині молоко, сир, масло, а бариня його „любила“ та за „любов“ гроші платила..

І катав Ахмет бариню човном по Синьому морю, а бариня на човні Ахмета „любила“ й гроші Ахметові платила..

І сидить тепер старий Ахмет, дивиться старечими сльозливими очима в далечінь і пригадує. ,

— Повезеш бариню в гори... „Любиш-любиш-любиш“... Цілий день і цілу ніч „любиш“... А барині все мало..

— Повезеш бариню на човні... „Любиш-любиш“ серед моря широкого,—„любиш-любиш“... З вечора до ранку „любиш“, а барині все мало..

— Принесеш барині черешень соковитих, „Любиш-любиш“...

А бариня каже:

І завтра ж приходь обов'язково...

Гроші дає... Шоколадом годує...*)

А дома в Ахмета жінка, дома—діти... їм їсти треба..

А виноградники Ахметові, а садки Ахметові у „християнських“ цивілізаторів. А в садках тих палаці, а в садках тих вілли, де живуть барині, що їх Ахмет „любить“...

* * *

Чадру червону на старий Крим накинула революція ..

І червоний Крим тепер...

Хай же із сліз тих тужних, що на кримську землю з старечих зажурених очей капають, лоза виноградна виросте. Хай укріє Червоний Крим кетягами соковитими, щоб Ахметові онуки й правнуки одне одному переказували:

— Благословенна революція й благословенний час, що породив її!...

І хай на віки зітруться на степах і на горах кримських страшні ступні Мініхів, Сурових, Потьомкиних, Долгоруких...

Хай трактори тими степами пройдуть, хай придавлять масними, чорними скибами землі кримської теплої ступні ті.

---

*) Я не вигадую. Я переказую слова живої людини... Тільки я помнякшую й переіначую їх, бо папір не витримає. О. В.

Щоб пишалися Ахметові нащадки буйною зеленню Червоного Криму і щоб не капали в них гарячі сльози образи із журних чорногострих очей.

... Хай!...

НА ТАТАРСЬКІЙ ВИСТАВІ

— Дада! Дай десить капек! Кулать пашла! Клул кулать пашла! Очин карашо! Кулай моя будіт!

Це ще зранку маленькнй, чорний-чорний, Курбедин до мене...

Курбединові сім років. Він—

— „Мало-мало урускі знайт. Татарські много-много знайт“...

Курбедин, що що-дня пук яких-небудь чичекнинн *) мені несе, й завжди:

— Дада! Много-много денег дай! Твацать адну копеки денег даш. Отак—много-много! Не! Ни твацать адну, а симнацать! Не! Ни симнацать, а тиринацать копеки даш! Много-много! Тиринацать! Даш?

— Чого саме тиринацать?

— Я мало-мало знайт урускі... Татарські много-много знайт... Урускі песню знайт!

---

*) Чичек—Квітка. Чичекнинн—родовий відмінок множини.

— А ну!

— Папа *) сеяла муку,
Чумчара—ра—чум—ча—ра!
Обіщала старяку—
Ку-ку!

Отакі маленький, чорний-чорний, Курбедин „урускі песні“ знає...

Знайшли таки ті „песні урускі“ маленького сьомілітнього, чорного-чорного, Курбедина аж на південнім березі Таврійського півострова...

Перескочили ті „урускі пісні“ через степи, через Яйлу, через височенні Чатир-Даги й Ай-Петрі й ускочили в маленьку, чорну-чорну, голову Курбединову...

І бігає тепер Курбедин південним кримським берегом і—

— Обіщає старяку
Ку-ку!

— А хто такий Ленін, Курбедине?

— Моя мало-мало урускі знайт! Моя тільки песні урускі знайт!

.....
— Ну, на десять копійок! Гуляй!

— Пасипо! Ана**). Моя кулай пашла! Клуи!

Вечір.

* * *

Комсомольський клуб...

---

*) Баба.

***) М'ямо.

Будинок для клубу й було збудовано, але за Врангеля тут, само-собою розуміється, була церква. Тепер—знову клуб...

Просторенька зала, чоловіка на 300 люду. Стільці. Лави. Маленька сцена, на високому помості. Стіни в клубі уквітчані лавровими вітами.

Позад стільців друга естрада, де стоять прапори всіх місцевих партійних і радянських організацій. На стіні тут уквітчаний лаврами портрет В. І. Леніна та Карла Лібкнехта. Лозунги.

Ліворуч на стіні портрет якоїсь або графині, або просто власниці дач Симеїзьких, „націоналізований“ очевидно за революції й повішений, щоб не було голо на стінах... Далі до сцени картини різного змісту, до трьох собачих голів уключно...

Над сценою вгорі Карл Маркс...

Світло-лямпи газові...

У кутку біля кону піанино. Біля піанино притулилась оркестра „найкраща“,— як казав один туболец,—в окрузі“... Скрипка, кларнет, корнет і бубна...

„Репіжуть“, щось східне... Дують до того, що барабани тріщать.

Сидить „кларнет“, заплющив очі й дме перебіраючи клавиші, а поруч, задравши голову, смалить „корнет“... „Скрипка“ схилила

до деки голову й мучить з страшною енергією струни. А над усим цим гремить бубна:

— Бах! Бах! Бах!
Бах! Бах! Бах!

Мелодія тягуча, різка й... голосна...

Шум, гам, галас у залі!

Слухачів чимало... Повна заля... Здебільша жіноцтво. Курять (жінки мало, не всі тут курять) їдять горіхи, голосно розмовляють.

Поприходили цілими родинами, з немовлятами на руках.

Наша „Ана“ навіть хату замкнула: всі тут!..

Цікавляться, як видко!

Національного убрання не видко. Єдина дівчина була в татарській шапці, оздобленій червінцями.

. . . . .
Аж ось за сумною, тягучою мелодією понеслось щось веселіше....

Виходить Осман (крамар місцевий) і ще з ним один і перед коном одсмалюють татарський танок.

Осман, видимо, рисується перед глядачами... Рука права в гору, „виделує дріжака“, а ноги, ноги—і сюди, й туди й он куди! Його партнер поважніше... Поважно витанцьовує. А Осман—ходором ходить...

Це, так сказати, безплатний до вистави додаток!

* * *

Вистава...

Сама тобі „конструкція“...

Найголовніший „конструктор“ той, що одишає завісу. Просто собі йде, бере тую завісу за поділ і, тягне на бік. Одипнув і всю дію стоїть тут таки всією своєю персоною притягуючи зір глядацький.

Перша п'еса. Дроворуб-татарин, живе в лісі, рубає дрова. Їсти, як і належить кожному дроворубові, йому нема чого. Наснився йому сон, що він ловив рибу й упіймав якусь дуже велику... Розповідає дружині й запевняє її, що сон цей значить багатство. Доки він розповідає, його підслухує панок якийсь („добрий дух“), підходить, дає адресу, й каже:

— Сон твій здійсниться. Піди на цю адресу, там знайдеш усе потрібне, щоб бути багатою людиною!...

Радість, що й казати! — Панами будемо!

І тут же починають учитися ходити під ручку, бо це, сказати би, найголовніше, що треба для багатих людей.

Друга дія вже на „вказаній адресі“. Багата квартира. М'яккі меблі. Сідають,—лякаються пружин, лякаються піяніно і т. и.

Взагалі, маса „комічних qui pro quo“.

З'являється „добрий дух“. Дає скриньку;

— Тут двадцять п'ять тисяч!

— На що мені двадцять п'ять тисяч— дай мені сто рублів!

— Ні, матимеш двадцять п'ять тисяч, тільки півгодини не дивись у скриньку...

Півгодини, з „масою комічних qui pro quo“ не витримується... Скринька одчиняється...

Приходить „добрий геній“ і—

— Вон!

Мужика покарано за невидержку...

А пан.. Пан все для тебе хотів зробити, як найкраще, але ти, хамуло, сам своє щастя випустив...

З боку ідеологічного, п'еса витримана, як бачите...

Друга—з такою ж ідеологією тільки в іншій душі.

Грали, як виявилось, професіонали, що мандрують ото по весях татарських...

Потім „концерт“...

Препаскудні куплети про „Аметку“— російсько-татарським жаргоном. І ще якісь куплети вже татарською мовою... Очевидно, так саме (як судити з виконання—бо ж мови я не розумію) ідеологічно „витримані“...

Пісень татарських співала артистка. Хороші пісні, і співала непогано.

Потім танки.

„Барнія“ і „Маяросійський“

— „Чичас будить малоросійські таниц“ — сусіда збоку на вухо проконфєрував...

Гопак, звичайно! Наш рідний!

Ще одно „за“ —щоб приеднати Крим до України!

* * *

Сумно!

А що зробиш?

Коли-б це в нас, то, звичайно, миттю:

— А куди дивиться Головополітосвіта, Наркомос, Наркомзем, ВУЦВК, Жінвідділ, „Плуг“, „Гарт“?!

— Трам—там—та—ра—рам!

А тут... „Чужа держава“...

Тільки й того:

— Ну, Кубердине, гуляв?

— Моя гуляй! Карашо! Очин карашо!

• • • • •
„Карашо“ не те, що воно „карашо“, а те „карашо“, що й Курбедин туди ходить і „Ана“ ходить, і немовлят носить...

Так і треба дати, щоб було „карашо“...

* Трам—там—тарарам—там—там...!!

□ □ □

НА ВІТРИЛАХ

Це, коли Синє море отари білих баранів до берега скелястого гонить, б'є тих білих баранів об скелястий беріг і розбиває їх на білий вохкий порох...

Це, коли Синє море гнівне, коло воно шумить і гойдається, люто гойдається...

— Поїдемо?

— А чого ж?! Я, їй бо, не боюсь! Тільки я ніколи не їздив по морю на вітрилах... Чи не заколихає, часом?

— А буває, що перекидаються?

— Що, вже труса празнуєш?

— Хто я?! Дрібниці! Поїдемо... Іздять-же рибалки і веселі і здорові! Чого-б там боятися? Ідьмо! Ходім! А... дуже воно гойдає?...

— А я так і зовсім не боюсь! Хоч і не їздила, а не боюсь! Тільки, що ото воно хвилюється здорово?! А не можна, щоб і з вітрилами, і щоб море спокійне було? Так би, по моему краще!

— Та й по мойому краще... А щоб бо-
ввся так ні!... А вітер чї не завеликий часом?

— Сідайте, товариші! Зараз, як рвонем!

— Товаришу Антоне, а воно не дуже
гойдає?

— Не дуже! Давай назад!

Поїхали...

Старі рибалки дядя Гриша, сивогубий,
сивоусий, мідяно-лиций дядя, що вже більш
як двадцять п'ять років на Чорнім морі
рибалить, і Антон, кремезний, рвучкий його
підручний, з витатуїрованими грудьми, бі-
луватий, солохий увесь і терпкий, як мор-
ська вода—везуть нас.

З ними ще двоє „зелених“,—молоді
хлопці, що привчаються до труднощів ри-
бальської на морі праці. Один чепурний,
чорнявий, стрункий, з карими гострими
очима й другий опецкуватий, з сонними
рачкуватими баньками, з носом у гору, на
небо голубе, і з думками рипучими, як не-
мазана татарська мажара *).

— Ех, і зельоний же ж! Поварачуйся, за-
нудо!...

Далі тяжке зітхання. Рицуче й солоне і
таке багато поверхове, як зубчатий Ай-Петрі...
І в зітханні тім сплелися: „печонки“ „селе-

*) Гарба.

збонки“, „артери“, „вени“, „предсердия“ „желудочки“ з морською „матер’ю“ аж у „піднебесній канцелярії.“.

І зітхання те в супроводі такого і благоливого, а в однораз і призиристого погляда на нашу товаришку...

— „Дама“! „Ніззя!“

А „воно“ ж розпірає витриманого в морським розсолі Антона і крутить його дзигною на лаві...

. — На віщо ж тут дама?!

Та не було-б „дама“—вискочили б оті „печонки“ й „селезбонки“ поперед „матері“ з душі Антонової, вдарилися-б од неї й поплигали, підхоплені вітром, по морських барашках, через усе Хвалінське море...

І легче-б зробилося „на душі“ в Антона, і не крутило-б його на лаві дзигною.

А так залишалося в Антоновім розпорядженні тільки „зараза“ з „занудою“ та убійче:

- І-і-і!! Зельоний! І хто тобі делал такого?!

* * *

Антон керує стерном і парусом...

„Дя“ Гриша сидить серед човна, смокче цигарку, й дивиться у „синю далечінь“, примруживши великі сірі очі...

Скільки разів „дя“ Гриша бачив це море?! Скільки разів воно його шматувало разом із

його „яликом Константином“?! Скільки разів „дя“ Гриша може вже й „одходну“ собі читав, залізною рукою за стерно тримаючись?!

Про це знає тільки „дя“ Гриша..

— Кака ж то зануда парус розв'язувала?! Ех! (і довге „зітхання“)..

Антон „зітхає“..

Не як слід розв'язали рітрило.. В однім кінці воно залишилось підхопленим мотузком... І не гаразд їде човен: не на все вітрило вітер бере.

Дя Гриша кидає:

— „Моряки“?! „Майнарить“ треба!

„Майнарить“—значить спустити вітрило. В даннім разі спустити, щоб випростати, як слід. А „майнарить“ серед чистого моря, при чималім вітрі—це вже штука не легенька та й не небезпечна... Але треба, бо хто ж таки їде в чисте море з несправним вітрилом... „Дя“ Гриша на це не піде... Він не „партач“, і не „зельоний“:—йому це не не до лица..

— Майнарь, хлопці!

Дррр! і вже вітрило в човні.

Рухи, рвучкі, швидкі, певні!

Раз! раз! раз!

— Поправ кінець! [-і-і! (Зітхання: „дама“).

Рррраа!

І знов полотно тріпоче в горі, розіп'яте сердитим вітром!

— Просто! В чисто! Одкрием Аю-Даг і назад!

... Мчить „Константин“ з хвилі на хвилю перестрибуючи...

І такий маленький той „Константин“ проти Синього моря безкрайого... І такі ми всі манюнькі—манюнькі... Навіть „дя“ Гриша, сивогубий, сивоусий, мідяно-лиций „дя“— і той манісінький...

... Хлюпають білі барашки об човен...

Хлюп! Хлюп!

І тільки.

— Гой—да! Гой—да!

І тріпоче біле полотно гарячим тремтінням і рветься безсило з залізних Антонових рук...

Гой—да! Гой—да!

— Одкрили Алупку! Чотири верстві од берега!

— Бери на буйок *)! О-о-н білим прапирцем серед хвиль тріпоче! То „татарські“ гаки на камбалу!

— Ой!

---

*) Буйок—знак, де поставлено мережі, чи взагалі рибальські снасті.

Солоний дощ уквив усіх. То Антон навмисне „охрестив“ нас „зелених“ розрізавши носом хвилю.

— Не взяли цебра воду виливать, роззяви! Трапляється іноді хгльнуть човаем води!

Ця „дя“ Гриша натякає Антонові:

— Хильни, мовляв! Хай спробують!

Антон не хоче! Не треба на перший раз лякать:

— Та якось не хильньом!

А беріг як на долоні!

Отут увесь! Ось він!

— Дивіться! Он за Алупкою гора голу-біє! То Аю-Даг! Медвідь—гора біля Гурзуфа! Верстов звідсі із тридцять п'ять—сорок! То його „хвіст“! Зараз усю „одкриєм“.

— Ригать не тягне?

— Ні!

Інші ригають!

За кілька хвилин „одкрили“ всього „Аю-Дага“, гору—велетня, що мов ведмідь, розляглася за Гурзуфом, уткнувши „морду“ в самісіньке море!

— Вороч! Вісім верстов од берега! „Майнарить“ будемо?

— Ні! Навіщо „майнарить“? Переведемо так!

Це вже риск . переводити вітрило при вітрі в чистім морі, не спускаючи його...

— Ну, хлопці! Рррраз!

Раз—раз—раз!

І вже з другого боку б'ється в Антоновій руці полотно!...

Мчимось на беріг!

... Гой—да! Гой—да!

. . . . .

— Майнарь, хлопці!

... Кілька ударів веслами і біля берега...

І зовсім не страшно!

А Антон:

— Приходьте другий раз! Можна страшней ізделать!

ПО КАМБАЛУ!

Щоб не було непорозуміннів, умовимося відразу камбала це—риба. Ловиться вона в Чорнім морі. Ловиться далеченько від берега,—так верстов за вісім. Ловиться на гаки, наживлені маленькою рибкою-султанкою. Гаки ті прив'язуються до довжелезного шнуру (перемет!), кидаються серед синього моря на двох котвах (якорях) на самісіньке дно. „По камбалу“, одже, значить, —по рибу, в море! Підіймати гаки, знімати ту рибу, а потім уже її продавати, чи самому їсти...

* *

— О другій годині їдемо! Приходьте!

Прийшов, звичайно.

„Гетьман“ уже готовий.

„Гетьман“ це (не бійтесь!) не Скоропадський, а „ялик“ так зветься...

Вже на нім мачта, вже лежить вздовж його вітрило, вже Хайалі ходить на нім з корми на ніс і дає останні розпорядження. Старий Зекир'я крутить цигарку, Юнус несе це-

берку з „солодкою“ водою, а Васька одягає на кочета весла.

— Стрибайте!

Стриб!—і в ялику...

Хайалі бере керму... Знаєте Хайалі?.. Не знаєте?... Шкода... Хайалі—це капітан на „Гетьмані“. Він низенький лисенький у його мало зубів, але він міцний і пругкий, як із чорної гуми опука. Лице в його буре від сонця... Лисина в його, як шкіра, що на підметки, а волосся (в його волосся тільки на потилиці) гніде... Він і в бурю бурючу, і в сонце пекуче без шапки... Він завжди на кормі калачиком, (бо він коротенький!) з ногами підобганими, а в руках у його керма й вітрило, а маленькі його очі нікуди не дивляться, і все бачуть. Він увесь час байдужий, але за сім верст чує шум вітру берегового... Він ніколи не стежить, що роблять Юнус, Васька, Зекир'я, але раз-у-раз із його обвітренних уст вилітають слова, і від слів тих підскакує Васька, біжить до вітрила Юнус, крекче, пересовуючись по ялику старий Зекир'я... От який Хайалі! А ви його не знаєте?!

А Юнус...Юнус чорний...У Юнуса курчаве з сивиною волосся й лагідні світло-карі очі... Він завжди усміхається, коли на вас дивиться й питає:

— Не страшно?

Зекир'я? Зекир'я—старий, в татарських штанах на очкурі, в шкіряних “личаках”, з крученою цигаркою в губах і цигарка та, скурена до нікуди, шкварчить біля його синявих губ, припікає йому обстрижені вуса, а вони пахнуть смаленим і скручуються жовтенькими кільцями над синявими губами... Зекир'я старий одкидає тоді до борта голову, і—тьфу!... Тютюн летить у море, а на губах у старого Зекир'ї—плівка з тоненького до тютюну паперу. Він мовчить...

А Васька молодий! У його бронзове струнке тіло. Він білявий і з прекраснорозвиненими м'язами... У його на грудях витатуїроване кермове колесо з двома прапорами, на однім прапорі «К. С. С. Р.» (Кримська Соц. Сов. Республіка), а на другім—У. С. С. Р. (наша)!... На правім плечі в його чорніє хрест на постаменті, а круг його линва, а на линві тій котва (якір), а нижче, на передплеччі, гола з розпущеними косами, на весь зріст, красуня, а в красуні тії великі, як два кавуни круглі перса... Васька розписаний увесь... Він, Васька, рвучкий, говорить кріпко, з «матерью», але він іще «зельоний» і слова його хвилі котять по морю Чорному. Од Васьчиних слів ніхто не підскакує в ялику...

Всі сидять на своїх місцях і про щось думають...

* *
*

— Віра!

Пішли... Юнус з Ваською на веслах, Хай-алі на кермі, а Закир'я перебирає в кошику султанку (поживлять гаки!).

Вийшли з бухти.

— Парус!

І миттю Васька й Юнус біля вітрила... І миттю вітрило тріпоче вгорі.

-- Віра в море!

Летить «Гетьман» хвилі перескакуючи...

Рипить вітрило... Мугиче щось Юнус, крекче Зекир'я, а Васька приглажує білі свої штани, щоб посередині від пахви до ступні була в її складка...

.....

— Он буйок!

Васька перший побачив.

— Де?

— Он-он-он! Не бачите?

— Не бачу!

Всі бачуть, а я не бачу...

Та й як ти його побачиш, десь там у морі, коли хвилі, коли прапірець на нім чорненький, отакісінький, і коли хвили перескакують через його, й нагинають й за-хлюпошують...

— Майнарь, Васька!

Мент,—і вітріло в човні, звязане, скручене, безсиле...

Кілька ударів веслами і буйок уже в ялику..

Буйок—оберемок корок (пробок), обтягнутий сіткою з прив'язаним на нім сторч „пужалном“, а на „пужалні“ невеличкий прапірець... Це знак, де стоять гаки... Він (буйок) на котві, здебільша просто на камені, що тримає його на певнім місці.

Гаки ставлять на двох каменях. Два, значить, буйки... Початок і кінець гаків. Гаки на дні морському.

Перемет «наш» має 750 штук гаків, прив'язаних на невеличких шнурках до довгого шнуру на $1\frac{1}{2}$ —2, приблизно, сажени один від одного...

Тягнеться одже, цей перемет на 3—4 верстві в морі...

Вихопивши буйок у човен, Васька швидко-швидко витягає камінь... Тягне його хвилини з 5—10, бо витягти камінь треба з 50—80 сажневої глибини...

Аж ось—камінь у човні.

Тоді вже бере шнур Хайалі і поволі, гак за гак, підіймає в ялик. Піднявши скидає стару наживу, об'їдену здебільша, пожовану й кидає гак у круглий чималий кошик,

що стоїть на кормі... Біля кошика Васька. Він підхоплює гачок, наколює на нього рибку й укладає гаки правильним колом, один біля одного під стінкою в кошику. Шнур лягає в середині того кола... Таким чином гаки в тому кошикові лягають гвинтом од низу й до верху.

Робиться це надзвичайно швидко, ловко й красиво... „Як по писаному“...

Юнус на веслах; він подштовхує в напрямку шнуру човен...

Зекир'я курить цигарку,—а я, виривавши очі, дивлюсь у море й стежу, що „йде“ на гаку.

Ось затріпотів шнур й заборсався, по борту...

— Кіт!—кидає Хайалі...

— Нічого не видно,—кажу...

— Кіт! Я знаю!

За кілька часу справді, щось б'ється, бачу, на шнурі, силкуючись вирватись.

Р-р-раз!—і в човні.

„Морський кіт“. Не grenланський, звичайно, а простий, черноморський. Я не знаю, як він по вченому зветься, а по нашому, по чорноморсько-рибальському—це— „кіт“.

„Кіт“—це плескавата морська тварина, вверху бура, знизу біла, з величезним тон-

ким, як палиця, хвостом з колючками. Морда якась трьохкутна, з виряченими очима, а біля очей дірочки. На пузі в неї якісь плавники, ніби ноги, а він їх, як іде на шнурі, випростує й б'є ними... Його рибалки не люблять... Зразу викидають назад у море, вирізавши те місце, де зачипився він за гак. Завбільшки він чималий буває... Аршинів зо два..

... А ось іде камбала. Вона розчепірилась на шнурі, настовбурчила всі свої плавники й огинається. Не хоче. Але Хайалі не такий, щоб у нього зірватись... Він знає... Він у морі все знає.

— Плюсь!— і вже тріпоче камбала на дні в човні...

... І так гак за гаком, крок за кроком— 750 гаків...

І тільки в Хайалі з уст корокте

— Ач! Ач!

Це Юнусові.— «Вперед!» Човен попхни!

Раптом Хайалі кинув погляд на беріг зразу...

— Береговий!

Васька тріпонувавсь, сердито наколов на гака рибку й згадав про «матір».

— Буде робота!

— Кидаю! (Хайалі). Не дасть робити! Віра!

І полетів човен вздовж на веслах, і забулькали в море один за одним наживлені гаки!

— Віра! Віра!

А вже з берега шум чути... І зарябіло під берегом... А біля нас море тихе-тихе...

— Чого ви?—питаю.

— Береговий подув! Найпротивніший для нас вітер! Треба на веслах.. Вітрилом не можна! Можна б іще „лівірвать“*), але грузу нема на ялику—перекидатиме.

Віра! Віра!

Встигли таки гаки кинуть.

І ось як зашуміло, як заревло, як заскаженіло,—святителі ви мої!

„Гетьмана“ тріскою кидає...

Васька, Юнус і Зекир'я на веслах... Хайалі на кермі...

— Віра, Васька! Віра!...

У Васьки, бачу, обличчя вже посиніло від натуги, старий Зекир'я мокрий, Юнус підкусує губи...

А море сказилося! Воно якось люто накидається на «Гетьмана». Підскакує під нього, ставить його цапки, а потім вискакує ззаду і кидає носом у якусь піняву яму...

Потім скакає з боку, б'є в борт, розлітається зливою й плює на нас солоною слиною...

*) «Лавирувать» О. В.

— Віра, Васька! Віра!...

І Васька, і Юнус, і Зекир'я аж стогнуть...

А човен на місці!

Тоді підстрибує Хайалі! До мене:

— Керму просто на берег! Держіть міцно!

Сам уже поруч старого Зекир'ї:

— Віра! Віра!

А „Гетьман“ тремтить, а „Гетьман“ надає грудьми на хвилі...

— Керму кріпше!

„Кріпше?!... Коли воно, вириває, вибиває, висмикує!?”

Держу, аж очі рогом лізуть!

— Віра! Віра!

Дві години скаженої, чортячої роботи й напруження!

Раптом—тихо.

Як із'явивсь, так і вщух береговий...
Ось був, ось нема!

— Не вірь морю!—кидає Юнус...

І всі закурюють і витирають і піт, і солону воду з червоних обличчів...

.....
А на дні в ялику широко роззівляє пащі й ліниво б'є хвостом камбала...

.....
... Не вірь морю!—це правда... Ніхто не знає, як воно з тебе поглузувати думає... І коли—так саме ніхто не знає...

А воно велике те море! І глибоке!
І коли воно сказиться, то не вважаючи
на все ваше лицарство, не вважаючи
на те, що вам довірили керму в такий від-
повідальний момент, не вважаючи на вашу
політичну й економічну й всіляку іншу
грамотність і свідомість,— беріть все таки з
собою закріпительного!

Спокійніше буде й вам і вашим сусідам!

БЕРЕЖКОМ... БЕРЕЖКОМ!

— До Ялти?! Та верстов мабуть із дванадцять! Отак по-над пляжем он до тієї будки, а потім праворуч, у гору стежка пнеться, виноградниками... Так по тій стежці вийдете на сошу, і сошою, сошою до самісінької Ялти... Це недалеко... По дорозі Никитський сад... А од саду вже й Ялту видать... Годині за дві в Ялті будете. Ще й не смеркне...

— Ну, ходім!

Кинули оком в останній раз на парк у Гурзуфі, де відпочивав Пушкін, на будинок, де він гостював у генерала Раєвського, на Аю-Даг, що чекає на Алахів наказ— встати й знову трощити все на шляху своїм, бо ж таки забувають правовірні й Алаха й його пророка Магомета...

— Ходім, ходім! По-над пляжем, а потім стежкою виноградниками! Ходім!

І пішли...

Отак, як просто дивитись— дорога. Це нічого...

А отак, голову задерти,—сонце. Кримське сонце! Це вже „чого“... Ой, як би ви знали, як воно пече! І особливо тоді пече, коли ви не знайдете візника і коли вам треба йти пішки дванадцять верст (кримських верст) і ви вже лазили на скелі, шукали Пушкінового платану, ходили до його будинку й повиміряли всі гурзуфські вулички, шукаючи якої небудь хоч коростявої субтропічної шкапини, щоб у Ялту вас одвезла...

Ой, як воно пече! Голова пухне! Язик в'солонлюється...

А ноги?! Ніби вони на заіржавлених „шарнерах“... Риплять, скриплять, і не-хотять... Іти не хочять...

— Ходім! Ходім! Воно, знаєте, пішки краще. Все видно! То пройдеш швиденько—так багато чого не завважиш, а пішки—там зупинився, там присів—і все видать... Та й не так уже воно далеко! Якихось там дванадцять верстов! Ну, дві години... Подумаєш?! Пішли!

Та пішли ж! Пішли...

* *

І йдем... І йдем... І йдем...

І все тобі видать... Там зупинився, там присів...

„Дванадцять верстов“...?! Дрібниця!?..

— Драстуйте!

— Драстуйте!

— Скільки верстов до Ялти?

— Та верстов може з п'ятнадцять, може й більше.

— А до Гурфуза?

— Та верстов із п'ять.

Отакої! Добра мені арифметика... Як од дванадцяти верстов одкинути п'ять, то виходить п'ятнадцять! Ну-ну!

Ходім даліше.

А воно ж ідеши не нашим якимось там шляхом поміж житами чи там гречками. Тут і сюди виноградники і туди виноградники. Екзотика кругом. І наперед екзотика, і назад екзотика... І зверху екзотика... Тільки одно й заважає: степові ноги. Як би вам ще штук із четверо гірських,—ну хоч козинячих ніг, та як би ззаду за вами бігло штук із трое хортів та цілкий мислівець... ви б отих „дванадцяти верстов“ узяли за півгодини...

А так якось воно дуже повагом виходить... І повагом і мокро. Беретесь ви зразу потом, потім—милом... Потім обспхаєте... Потім знову мокрієте. І шия ваша витягується і очі ваші пильно вдивляються під ваші власні ноги (щоб нічого не пропустити) і хекаєте ви, як Рябко, що біжить у

спасівку за дядьком верстов сорок до повітового міста, спеціально для того, щоб біля сільсько-господарського кооператива гавкнути на „кооперативного“ Лиска...

— Дівчата! Тільки по правді: скільки до Ялти?

— Та верстов із дванадцять!

— А до Гурзуфа?

— До Гурзуфа — десять.

— Слухайте, товариші, ми не туди йдемо! Хай же йому трястя: це як так далі буде, то ще годин через чотирі до тії Ялти буде верстов із сорок!

Ох, ці кримські верстви! Верства наша й верства кримська?! Небо й земля... Ну, що, приміром, побігти з Буд на В'язове на до світки?! Дрібниця! Півтори верстви. Біжиш і співаєш:

„Ой у полі три доріжка рівно
Ходив козак до дівчини пізно!“

Пробіг оті півтори верстви, й ще бігти хочеться...

А тут, у „тропичних країнах“ півтори верстви пробігти, так йй-бо, і те милом береться, що завжди сухе буле...

У нас верстви скрізь однакові і на Полтавщині, і на Київщині, і на Харківщині...

— А тут ні. Тут, як на гору так верства така приблизно, як од Харкова до Люботина...

А як із гори, так навпаки, вона, верства та, дуже коротка. Отакісінька. Так заге дуже швидка. І наслідки однакові: верству на гору—весь у милі й язик теліпається; верству з гори—весь у крові й язик так само теліпається..

„Хоч круть-верть, хоч верть-круть“...

Зветься ця вся музика так:

— „Подоріж Південним Кримським берегом з метою милуватися прекрасною природою, урочистими краєвидами і чарівними обр'яями:..

Коли хочете назвіть це все екскурсією... Від того ні вам ні мені легше не буде.

* * *

Ось і „Никитський сад“... Знаменитий і славнозвісний ботанічний садок мабуть чи не на цілу Європу...

Тут вам такого росте, такого цвіте, такого родить, що як би у вас не смикало від екскурсії ноги, і як би ви в силі були роззявити рота—ви б роззявили...

І „Ива вавилонська“, що ото під нею „седохом“ колись і „плакахом“...

Кактуси різні... Алое в ґрунті росте... Кленок японський... Самшит знаменитий... Бамбук японський...

Цілий гай з коркового (пробкового) дуба .. Просто собі оддери шматочок кори й затикай, що тобі там уже затикати треба...

Тут і очерет еспанський і папірус, що з його колись єгиптяни папір робили...

Є тут і лавро-вишневе дерево, і шовкова акація, і кедри гімалайські, і кедри африканські, і кедри ливанські... Мірти, оливкове дерево, японська хурма...

Серед парку красується тисячолітнє терпентинове (кезове) дерево...

Росте тут і знаменита пампаська з Південної Америки трава... От травиця! Одна травинка така завбільшки, як у доброго хазяїна черезсідельник...

Цю траву бизони їдять... Бизон скидається на наше теля, тільки в сто раз більше...

Росте ця трава величезними кущами... Можна сісти за куці заревти по бизонячому... Магімете цілковиту ілюзію південно-американських пампасів...

Никитський сад засновано 1811 року й асигновувано на його 10,000 карбованців щороку. За першого директора був знаменитий ботаник Х. Х. Стевен, а після нього Гартвіс (1824—1854)... Гартвіс акліматизував силу рослин, що тепер уже ростуть на всім південнім кримським березі, як от: глицинія, пафлонія, кедри, аравкарії, цінії і т. и.

Хароший садок. І порядок у нім добрий. За рослинами ходять, поливають, перекопують. Садку того біля 90 десятин.

* * *

З Никитського саду, ви, не питаючи вже скільки верстов, чимчикуєте на Ялту...

Ідете собі й квіт... Пльонули на ноги, пльонули на поперека, на все пльонули...

Подоріж—так подоріж!

І нема чого скиглити!

І от... Слава тобі, автотранспорте! Авто повертається на Ялту...

І сіли... І поїхали..

Ви ніколи не їздили автом по Кримській соші?

Рекомендується спробувати...

Тільки обов'язково сідайте на те авто, що ним Зав. автотранспортною конторою разом із шофером та з помішником їздили за Ялту безакцизне вино пити...

Дуже сильне вражіння!!

Соша йде понад прірвою, й крутиться й вертиться,—голова б у неї крутилась...

Мотор партачить...

Шофер:—

— Та я, йолки-палки, ще за десять літ до війни тут машинами літав! Доставлю, як на крилах...

І от він вас доставить.

Мотор:—рам—там—там!

Стоп!

— Ех! (Спогади про родительницю).

Полагодили... Летите...

Випережаєте компанію, що так саме їздила по безайцизне вино... „Становище в компанії не стійке“... Навіть на лінійці..

— Сідай, Петю, підвезу машиною..

— Паняй! Паняй!

Летите далі...

Мотор: рам—там—там!

Стоп!

— Ех (Спогади про родительницю).

Випережає вас компанія. .

— Сідай, Миша, підвезу кобилою!

... Полагодили.... Летите ..

Шофер із завконторою „жартують“..

Зав хоче керувати, шофер не дає.. Машина ходором ходить. . А збоку прірва... —

Ви вчепилися в авто й потихеньку проказуєте:

— Прощай, сину. Твій тато голову розбив об скелю, подорожуючи Південним Кримським берегом.. Тіло твого тата їдять морські краби під екзотичною Масандрою, на березі прекрасного південного Чорного моря. Виростеш, сину, не сідай на авто, а ходи, сину, пішки.. Бо твоя, сину, покійна баба правду казала: „пішки—не буде замішки“..

А машина аж реве!

І штурляє шофер зава й кричить:

— Щоб я комусь корився!? „А рані ш!?“
Визнаю тільки самого Леніна!

А машина стриба. А машина реве..

І стрибають у вас печінки, стрибають губи, зуби й інші органи вашого людського тіла...

— О, Алаху! О, Магомете! О цілителю Пантелемоне! І навіщо вас за революції міль поїла... Ви, тільки ви б і врятували...

... Стоп! Ялта! Фу!

— Ну, як?!

— Спасибі! Дуже харашо везли!

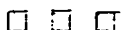
— Я старий шофер.. Ще до революції літав..

— Та видать...

І лежите в південній гостинниці, на південній ліжку й південно стогнете..

І кусає вас південний екзотичний, субтропічний клоп *).

... Бережком... Бережком...

---

*) „Клоп“ для ритму А правильніше — „блоцця“. О. В.

„ДІВА“ і „МОНАХ“

(Легенда)

Аквамариновим очам
Автор.

Про прекрасну Діву, паяду морську, про Монаха-аскета, гірського суворого страдника легенду послушайте.

Давня легенда, старовинна, як світ білий, легенда, горами піднебесними народжена, сонцем південним обігріта, кришталюво-чистою водою морською обхлюпана...

Як жила собі Діва прекрасна, з очима голубими, на дні морському в морі Хвалинському... Діва прекрасна з волоссям шовковим, з голосом—флейтою, з шиєю-лебедем... В морі купалася, перекидалася і... взагалі. Сміх—колокольцями, плеск—мов весельцями... І поринала, і випливала... З чайок милувалася, з сонця пишалася... Словом—жила...

Харашо жила, весело жила,—вроді як „нетрудовой елемент“...

А в горах кам'яних, у суворих горах, під вершиною сніговою, в печері глибокій, в печері темній черпець жив... Чорний чер-

нець, аскетичний чернець, худий чернець, страдник чернець... Чернець духу кріпкого, побожності непорушної, волі крицевої...

Одне слово—жив чернець, що дав за рік назавжди залишитись на всі сто відсотків... „девою“... Нащот—словом,—сього, того он якого не говоріть...

„Помилуй мя, боже, помилуй мя“...

А в морі Синьому в морі Хвалинському. Діва купалася, перекидалася... З волоссям шовковим, з голосом-флейтою, з шиєю-лебедем і з... „взагалі“... Сміх—колокольцями, плеск—мов весельцями...

Діва в морі. Чернець у горах.

Діва—життя. Чернець—смерть.

* *
*

І вийшов одного разу чернець суворий до моря... Вийшов Чернець поглядом святим на море позирнути, господа бога й творця вславословити...

А в морі Синьому в морі Хвалинському Діва купалася, перекидалася...

... Ну,—ви ж розумієте!—не видержав чернець суворий. Чернець духу кріпкого, духу—мов скеля, непохитного, побожності непрешної, волі крицевої...

І заїржав першероном чернець суворий, і дременував чернець суворий, задравши мантию, просто на Діву...

А Діва в море, а чернець за нею...

А бог з пеба:

— А-та-та-та! — говорить! Куди ж ото ти подавсь, старче божий?!

І настоптав з переляку чернець Діві на волосся шовкове і... закам'янів...

І стріпонулась Діва прекрасна, постаттю гнучкою, і випросталась, дивну голову закинувши, і... закам'яніла...

І стоять тепер біля Симеїзу Кримського дві скелі в морі „Діва“ й „Монах“...

І обмивають їх хвилі смарагдові, лоскоче їх вітер, вкривають їх тумани...

А по шовковому Дівиному волоссю ходять на прекрасну Діву люди грішні і мидують-ся морем, горами, краєвидами...

І на чолі Дівиному білому пишуть.

— „Мура й Шура іздесь билі й цілувалися“...

Або:

„Коля Рябошапка з Харкова“...

І не чує того Діва, білі груди у широке море виставивши...

А „Монах“ позад Діви стоїть, соромно голову спустивши святі руки на грішному череві перехрестивши..

... А море плеще, море шепче, море рокоче, море реве.

* * *

Мораль?

Діви! Не спокушайте монахів... Не спокушайте, бо обов'язково поженеться... І на стопче, нековирний на ваше волосся... І добре, коли воно прив'язане (чуже)—можете вирватись... А то будете стоять, білі—груди у Лопань *) виставивши.

І на чолі вашому будуть написи:

— Іздесь свистів Ванька з Панасівки...

І жаба лопаньська сидітиме на грудях ваших...

Ченці! Не накидайтеся на Дів прекрасних,.. „Умерщвляйте плоть!“. Бо каменем соромливо за Дівами стоятимете. Бог усе бачить!..

У писанії про вас ясно сказано:

— „Аще ти мніх—мні.. шествуй“...

Не іржи, значить, першероном до дівчат.

---

*) Харківська річка.

КРИМСЬКА НІЧ

(Лірика з екзотикою).

Тільки сонце за „Кішку“ *) сідає, ховається, підморгує, за її спину кошлату— у Криму вечір настає... Голубий вечір...

Знаєте який вечір?

А такий було ясно, було світло, а потім нема ясно, нема світла. Оце й вечір.. Він голубий... Він із Яйли*) голубою чадрою на південний кримський беріг тільки—тріп!—і накрив... І голуба чадра та по морю, по морю, по морю аж туди, де небо в море вп'ялося, обняло небо море, а море небо.. Аж туди голубий вечір...

А за вечером тихо ніч підкрадається... Підкрадеться, штурхне вечір голубий у море смарагдове, а сама по соснах, по кедрах, по магноліях, по лаврах... І сидить... Ніч сидить... Кримська ніч...

А з-за моря, із самого із Стамбула місяць визирає.. Випнеться, кине щедрою рукою

---

*) Гора так звється: „Кішка“. О. В.

*) Гірське пасмо, О. В.

по Синьому морю червінці, а червінці ті-із-за моря, із самого із Стамбула—покотились покотились до берега південного Кримського, вдарились об беріг скелястий та й одкотились аж туди, де море з небом обіймається... І лежать, і вилискують золотими вилисками, по хвилях дрібненьких без брязку, без шуму перекочуючись...

Кримська ніч...

Сидить ніч, кримська ніч, легенди розскажує... А кипариси слухають... І поять ніч пахощами, і пестять ніч вітами своїми, і шарудять тихо-тихо хвобю, старим легендам пїттакуючи...

І лавр старий замислився, щільно стовбура свого пахучим листям обгорнувши... Йому ніч його кримське дитинство пригадує...

„..... За давньої давнини темними ночами виходили на беріг бридкі потвори—жінки й давили дітей...

І вирішив Кримський цар перевірити це. І одплив маленьким човном цар далеко від берега і чекав... Опівночі його човен оточили бридкі потвори. Злякався цар. Але потвори поперекидалися у прекрасних наяд і сказали цареві, що повежуть його до своєї цариці, що вже давно хоче бачити земного володаря...

І поринув раптом човен, і опинився цар у підводному царстві... В прекраснім лавровім гаю він побачив два трони з чистісінького перлу. На один трон посадили його, а на другий сіла цариця підводного царства...

— Мудрий володарю кримський.— сказала цариця.— Розгадай мені загадку, що вже давно мене мучить, але опріч тебе ніхто не в силі розгадати її.

— Говори, царице! —

— А скажи мені, мудрий володарю, чи поверне Врангель до Криму?

І усміхнувся цар, і сказав:

— „А ранше?!“

І зійшла цариця з тону, зірвала лаврову віту, подала мулрому й сказала:

— Посади цю віту в себе на землі, наймудріший із усіх царів. Поки ростимуть та зеленітимуть у твоїй країні лаври, ніхто з моїх підданих не насмілиться ступити до твоєї благословенної країни..

І тільки скінчила цариця промову свою, опинився цар з лавравою вітою на березі...

З того часу в Криму ростуть лаври, й ніколи водяні потвори не з'являються на березі...

І ніхто не давить кримські діти....

І ростуть кримські діти комсомольцями..“.

— Слухає старий лавр легенду свою...
... Кримська ніч...

* *
*

Ах, ніч! Ах, Кримська ніч! І хто тебе вигадав?! І на віщо ти така синя?! І на віщо ж ти така прозора?! І чого ти так п'яно пахнеш?!

Ах, ніч! Ах, кримська ніч!

Ти ж подивись, ти—кримська ніч!—що ти з людьми викомирюеш?!

— Барипні! Вам, здається, скучно?!

— Увайдіте! Ви, нахали!

...І п'ять хвилин, тільки п'ять хвилин, — кримської ночі,—і голова „увайдіте“ вже на плечі у „нахала“...

І голос ніжний... І тремтять жижки... І б'ється серце... І горить кров...

Ах, ніч! Ах, кримська ніч!

Які ж у тебе, кримська ніч, згуки! Які пахоці! Які шарудніння! Які шуми! А пісні в тебе чкі, чарівна кримська ніч! Південні пісні!

Ех, красное яблочко,
Розовой цвет!
Вон її любять,
Вона ж його нет!

„Вона“ його не любить! Але це нічого!
Вона його полюбить, бо з під другого куща,
або з другої скелі, вже несеться, нічну си-
няву розрізуючи:

Ах, зачеп ета ноч
Так була хароша...

Які пісні?! Які південні пісні?! Кипари-
сові пісні!

І шарудить кущі! І шепотять кущі! І
пригортаються в кущах сперматозоїди до
коховських паличок:

— Що буде?! Що може бути?!

А на горі, на Чатир-Дазі, демон віє во-
лохатим крилом...

А в кущах п'яно:

— Сладкі песні еті!..

А демон регоче:

Сладкі песні еті!
Може нічого не будет...
А может... Может будут діті...

Ах, ніч! Ах, кримська ніч!

І затихає кримська ніч. Чорніє й затихає...

І дихає кримська ніч легко..

Кримським повітрям дихає ніч...

І море тихо хлюпа...

Мовчать лаври... Мовчать кипариси.

Ніч спить...

А у вікні чорні тіні... У вікні тиша...

Тиша... тиша...

І раптом збоку південний крик! Різкий і таємничий, як таємниця кримської, п'яної, загадкової ночі... Загадка — крик:

— Ана! Ана! Пірè тишлемè!

Багдадом війнуло...

Що хоче малий Махмутдин?! Махмутдин з очима — олівами?!

Що прорізало його мозок дитячий?!

Що в крику тім Махмутдиновім?! Що йому треба, що він чадру ночі кримської розірвав:

— Мамо! Мамо! Мене блохи кусають!

... Ах, ніч! Ах, кримська ніч!

І знову тихо...

Тільки чути з надвору як ворочається Ахмет старий, витриманий Алахів слуга... І крепче щось у-ві-сні, і бормоче...

Може йому приснився рай Магометів... Може гурія за його благочестиве життя обіймає старого Ахмета, обгортає його шовковим волоссям, пестить мармурово-тепло-п'яним тілом засмажене, труджене тіло його.....!?

А може він бринзи об'івсь?!

Ах, ніч! Ах, кримська ніч!

Спать!!!

КРИМСЬКИЙ МІСЯЦЬ

(І це лірика)

Золотий місяць кримський!

Із-за моря, із самого із Стамбула...

З червінцями і з еджабом і з лоскотом і
з чарами у морі синьому кримський місяць
купається...

Як обгорне береги кримські п'яна ніч
вороно-синім крилом, приходить кримський
місяць, позолотою те вороно-сине крило криє.
Зменями золото на скелясті береги кидає,
сміється, золоті ножі в смарагдові хвилі
встромивши...

І тремтить магнолія в золотій павутині,
і кедр ливанський голки в ній ніжить...

А кипарис вгору, увесь, істотою всією,
як Суламіф до Соломона:

— На мене, місяцю!

Чорний красунь кипарис!

Ох, і ворожит-же кримський місяць!

Ох, який же він паливода!

Як він душу людську знає, як підходить до неї, як заворожує, як милує, як потім, діло своє чарівне зробивши, сміється дрібним золотим сміхом, на морі од реготу підскакуючи...

І дивиться на його людина, турботами обтяжена, й партійною, і радянською, і професійною роботою вщерть наповнена, і одмахується:

— Та геть ти!

А він, улесливий, едвабом, обгорне; жменью золота на беріг плюсне, засміється, на троянду вкаже, підморгне на скелю високу, на плющ перекинеться, заголить сріблясту тополю, стане на небі й чекає...

І розправляється тоді і партійна, й радянська й професійна людина, і кудись іде, і чогось хоче, і співає, і правою ногою радянсько-партійно-професійною притакує, і всміхається...

— Ах, паливода!

І дивляться тоді партійні, радянські й професійні люди на місяць і говорять —

— Ох!

І засновують місяцьками („лункоми“) з секціями, з підвідділами, з відділами...

І чекають на місяця. А він їх ділить по двоє й шпурляє в кущі, на скелі, на море...

— Місячні ванни!

Ах, ті місячні ванни!

Після їх засновуються „ліквідкоми“.

Ті місячні ванни—вони сильний вплив на організм людський роблять...

І на місцеву пошту...

Тоді з Криму у всі краї Союзу Радянського летять од жінок телеграми:

— Люблю! Цілую! Та вишліть-же гроші!

А з усіх країв Радянського Союзу до чоловіків шумлять телеграми:

— Чому не пишеш?! Уже?! Закотивсь?! Хахоль треклятущий!

Ах, місяць! Ах, паливода!

.....
І ніщо того місяця не зборить! І ніхто йому ради не дасть!

Він ворожій!

І сила в йому непереборна...

І коли-б ви посадили отут над морем найсерйознішу колегію хоч якого хочете Наркомату, хоч правління Українбанку (на що народ фінансовий!), або Вукопепілки, а хоч навіть і Українкустарепілки (хоч і хвора вона дуже!) і примусили його (її) винести постанову про „смічку“, резолюція була-б отака (об заклад б'ює!):

Заслухавши доповіді члена правління N про чергову роботу на селі, я беручи під увагу всю складність

і серйозність становища в зв'язку, з одного боку, з
НЕП'ом, а з другого боку, з необхідністю за всяку ціну
зміцнити Союз Робітництва з селянством, ухвалили:

„Дайте нам
за руб за двадцять
Женщину з огнем“.

.....
Бо на небі місяць кримський!

КРИМСЬКЕ СОНЦЕ

Після ночі, після Кримської (Ах ніч!
Ах, кримська ніч!) тут—сонце!

Воно, сонце кримське,—з-по-за Ай-Петрі
зубчатого...

Тоді, як вороно-синя ніч молоком голу-
бим береться, коли чадру свою ніч скидає.
синю чадру, синю аж ворону, а море чадру
тую вхопивши у кришталево-чистих хвилях
своїх її вимиває, синяву оту їй виполіскує,
і, коли чадра та, як молозиво в первітки,
і на себе море її натягає,—тоді сонце!

Воно до Ай-Петрі підкрадається, тихо,
тихо, а тоді, прискочивши, тільки—лясь
його золотим вінником по зубасто-неоковир-
ній його голові!,—та тоді в гору—в гору,
гору по блакитному схилі... Тікає...

А Ай-Петрі як тріпоне враз волохатою
свою головницею, як замотає бородищею,—а
борода та клаптями, а волосся шматтями,
а вітрець тільки—ф-ф-у!—і лицей старий
Ай-Петрі!.. Жоднісінького тоді клаптику
біло туманової на нім вовни!

А сонце регочеться! А сонце регочеться!..
Вгорі!

І регочуться тоді хвилі на морі, і кипариси сміються, й лаври тіпаються з реготу, і веселі усмішки на абрикосах, на винограді, на велінгтоніях...

Зареготався Крим! Із Ай-Петрі глузує...

А Ай-Петрі гордий, бо він найвищий, він найстарший... Він мовчить...

— Хай,—мовляв,—малеча порегочеться...

І співають тоді птиці, і гудуть радісно комахи, і їржуть коні, і швидче крутять хвостом корови, і захлипаючись, ловить „півня“ на не дуже високій, але дуже голосній і дуже препаскудній ноті кримський осел...

І тоді море—голубо-срібний степ, з білими і синіми степовими на нім дорогами, а над дорогами тими чайки, а тими дорогами „морські ластівки“ *) вивертом ходять, і краять їх, дороги ті, гострими хвостами своїми...

Тоді співав Крим...

А сонце вище... А сонце ще вище.

Воно грається... Воно горить срібно-золотим сяєвом, і бризки гарячого золота кидає щедрою рукою й назад, і наперед, і праворуч, і ліворуч...

*) Дельфіни

І гарячішає море, й тепліють гори, і в млоську гарячому шелестять хвої чорного кипариса...

А воно вище!.. А воно ще вище!

І все живе гониться за ним... Простягає до його лозу свою соковиту виноград, і пнеться за ним кедр, і пишна велінгтонія вершечком своїм стремить за ним, і дістати його хоче...

І дихає гаряче море й дихання своє шле на зустріч його золотим бризкам...

А воно вище! А воно ще вище!

І з висоти недосяжності своєї сипле сонце на все живе снагу свою гарячу і ніжить усе, і наливає соками, і шумують ті соки, і бують і бунтують ті соки...

І в соках тих, як у плині матернім, плекає природа плоди свої...

Гарячі соки ті...

І від тепла того родить природа швидче... На очах наливаються черешні, і жовтіють персики, і мліють сливи...

Бо шумують гаряче соки! Бо гарячі ті соки...

І тільки кизіль твердий і мертвий.

Кизіль „шайтанова ягода“.

...
... „Коли Алах сотворив світ, і закінчив свою роботу, на землі настала весна,

й бруньки по деревах у земнім раю почали одна за одною розвиватися.

І потяглося до бруньок тих усе живе, й побачив Алах, що треба навести лад. Покликав він усіх до себе й звелів кожному вибрати яке-небудь дерево або квітку, щоб потім тільки з його й користати.

Ті просять те, ті те. Просить і Шайтан.

— Надумав, Шайтане? спитав Алах.

— Надумав, — прижмуривши хитре око, сказав нечистий.

— Що ж ти вибрав?

— Кизіль.

— Кизіль?! Чому кизіль?

— Так, — не хотів сказати правди Шайтан.

— Гаразд, бери собі, кизіль, — усміхнувся Алах.

І заскакав весело Шайтан. Всіх обдурив. Кизіль першим з усіх дерев зацвів, значить і дозріє раніш од усіх. А перша ягода—дорога ягода: повезе свій кизіль на базар, добре продасть, дорожче від усіх, бо він найперший.

Настало літо. Почали стигнути плоди: черешні, вишні, абрикоси персики, яблуки, груші, а кизіль усе зелений. Твердий і зелений. Скребе потилицю Шайтан, лютує...

— Та дозрівай скоріше!

Не зріє кизіль.

Почав Шайтан думати, на ягоду: як полум'я, червоний зробивсь кизіль, але, як раніше;—твердий і кислий.

— Ну, як же твій кизіль?—глузують люди.

Плюнув з серця Шайтан—почорнів кизіль...

— Гидота така! Не повезу на базар! Збирайте самі!

Так і зробили. Коли по садках зібрали всю садовину, пішли люди збирати в ліс смачну, солодку, почорнілу ягоду і потихеньку глузувати з Шайтана.

— Прогавив,—мовляли,—Шайтан!

Шайтан розлютувався і помстився на людях.. Знав, що люди зажерливі. Зробив так, що кизілю другої осені вродило вдвічі більш як минулої, й щоб він дозрів довелось сонцеві післати на землю більше тепла.

Зраділи люди, що такий урожай,—не зрозуміли Шайтанового підвоху.

А сонце виснажилося за літо і настала на землі така зима, що повимерзали в людей садки, і самі вони ледве живі позалишались.

Від того часу—ознака: коли врожай на кизіль—буде холодна зима, бо не втихомирився й досі Шайтан й не кинув мститися на людях за глузування з нього...*).

Бере все живе в сонця огонь його золотий і живиться ним...

А воно щедре... Воно, як казковий багачир кидає той огонь всією своєю істотою... І сміється...

* * *

І людей сонце кримське не цурається...

Обгортає золотими своїми віями їхні білі, малокровні, виснажені тіла, впивається в них тими золотими віями, і живить їх, бадьорить, фарбує...

І ніжне воно; так лоскоче. Обачних лоскоче... За те з необачних глузує... І иноді навіть жорстко.

Так і дивиться з голубої перини, хто рота роззявив... Підкрадається, пестить потреху, ніжить, заколисує... І в той же самий час з золотим сміхом здирає злоба, з носа, з шиї шкіру... Смугами здирає. Зразу ніжить, а потім червоною фарбою криє, а потім пузирить, а потім білує...

І совається тоді неуважна людина, і сікає, і ахає, і охає, і чухмариться, і крутиться, і ойкає.

А воно сміється!

З-гори дивиться й розлягається з реготу, як яка-небудь „молочно-мняка“ бариня сунеться од моря додому...

А сонце вже побувало в неї по таких місцях, де ніхто зроду в неї ніколи не наважився б побувати...

Побувало і поприщило...

І тоді вона йде до-дому якимось таким чудернацьким манером, що тяжко мені, грішному, це й описати... Тут художника треба, Сашка *) нашого треба, щоб виобразив отаке-о безпородне в барині становище...

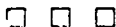
Ноги в неї, бідної, циркулем... Те, що повинно випинатись—западається, а те, що звичайно западається—те випинається...

І йде вона якимось таким манером, що не вгадаєш, де ж у неї „індивідуальність“, а де „загал“...

Бо щемить у барині... Од сонця щемить... Од золото-гарячого Кримського сонця...

Бариня рота роззявила, а воно й шарпонуло!

Кримське сонце золоте!

---

*) О. Довженко. Художник дуже талановитий. Тільки мене не вмів малювати—рисує якусь лису потвору, халера О. В.

П Л Я Ж

Як із гори до моря сходити, з парку Симеїзького,—на роздоріжжі стовпчик, а на стовпчику дощечка, а на дощечці напис.

„Пляж чоловічий“. „Пляж жіночий“.

Під „пляжом чоловічим“—стрілка сюди, а під „пляжом жіночим“—стрілка отуди...

Це значить, щоб людина, почуваючи себе чи то чоловіком, чи то жінкою—не потрапила туди, куди не слід їй потрапляти. Щоб уклала та людина своє тіло на гарячій гальці—іменно там, де належить тому тілові лежати...

І спускаються „православні“, без ріжниць полу й національності стежкою з гори до моря синього, доходять до стовпчика з написом і, коли котрий з „православних“—чоловік—зупиняється він біля стовпчика і дивиться на жіночий бік і вагається, сердечний, і думає, що як—раз би йому й зручніше й краще й для здоров'я корисніше

було іменно лягти отам, де купою лежать тіла з широкими мисками (тазами) і з не таким як у його, „благовстройством“ на грудній клітці спереду.

А коли спускається жінка, то зиркає по-лохливо на чоловічий бік і... Ні, певна річ, що жінка ніколи не думає, що їй і краще і зручніше, і для здоровля корисніше лягти іменно отам, де попростягали свої „бантини“ представники полу дужого, красиві всі, як Аполони Бельведерськії, з носом угору, з плесковатими черепами, з „ісподниками“ от сонця на державних головах

* * *

Ото й е пляж.

Зверху—сонце, з-низу гаряча галька, наперед море, а на гальці голі тіла...

Тут печеться радянське суспільство.

Випікає наради, конференції, з'їзди „входящі“, „виходящі“, резолюції, постанови, спецставки, чистку, скорочення штатів, біржу праці, податки...

Он, чорний, з волохатими, як у біблейського Ісава, грудьми, лисий, з вавилонсько-асирійською борідкою дядя, виставив роздутий до барабанних розмірів шлуноково-кишковий тракт, і сопе і крекче, і совається...

Він із синдикату, напевно... Що він випікає? Може робітничче-селянську інспекцію, може накладні на „казенну“ квартиру й на десяти-сильного „Бенца“... Він стоїчно лежить проти гарячих списів, перевертаючи свого Ното саpens'а з черева на спину й із спини на черево...

Він-би з радістю, видно, випік-би з себе всю радянську владу, щоб знову сидіти в своїй або банківській, або промисловій конторі й працювати для відновлення світового „народнього“ господарства й для всесвітньої культури...

Иноді він підскакує та йде, потихеньку ступаючи на гальку до моря.. Сунеться обережно в море, стає, затикає великими пальцями вуха, указовими — ніздрі і —

— Уф!

Окунається в море...

Окунувшись, крутить вавилонсько-асирійською борідкою, мов цап, і озирається навкруги...

А біля його хлопці регочуться, аж море розлягається. Вони перекидаються, як дельфіни, ринають, підпливають прожогом до асирійсько-вавилонської бороди, й ляскають її по трестово-синдикатській „барині“.

— Уй, мерзавці! Як піймаю, голову відірву! Хулігани! Тоді ти вже не плаватимеш, сукин ти сину!

А хлопці аж падають з реготу.

Стають круг його, затикають уші й ніздрі пальцями...

— Заткни, Петько, ще одну дірку, а то рук не хапає!

І—

— Уф!

Окунаються в море!

Дратують „барина“.

Волохате череву з серцем плюється, лається й лізе на беріг..

Петька прожогом кидається до його з криком:

— Кіт!

„Барин“ підскакує з жахом і падає на беріг...

А хлопці вже перекидом у морі, пішли вигукуючи на скелю, що сторчить серед хвиль, білою піною обхлюпувана...

— Уй! Ракли!

* * *

І лежать покотом „православні“, вигріваються...

А сонце на них окропом, окропом...

І стогнуть, і охають, і соваються православні, з боку на бік перекачуючись...

А потім підскакують, біжать до моря, кидаються у його хвилі синьо-зелені:

Ух! Ух! Ух!

І куйовдяться, ляскають, плескають...
Харрашо!

.....
Проходить часом чоловічою половиною
—прекрасний пол... І затуляється хусткою,
одвертає своє обличчячко і одним оком з-по-
за хустки, на беріг тільки—зирк! зирк!

Анатомія людського тіла цікавить.

А иноді, котрий з Аполонів на жіночу
заскочить, „замислившись“. Тоді віялами
ходять на жіночій половині рушники, й
затуляється екстренно все, що становить
непорушну приналежність тільки прекрасної
половини роду людського...

Щоб не зглазив часом!

.....
А ось біля каменю дідок, уса в гору. Він
страшенно байдужий. І прийшов виключно
лікуватися. Біля його бінокль. І як ніхто не
дивиться, тоди він похашем бінокль до очей
і... на жіночу половину...

„Лікується“—дідок...

.....
А на половині на тій на жіночій як раз
витягає з моря свої тілеса якась Венера,
пудів так на дев'ять з половиною...

Її „гнучкий“ стан рипить по гальці, а
хвилі об неї бють, як обскелю „Діву“...

У неї, мабуть, сухоти „вісімнадцятої стадії“...

Витягла й розпливлась драглями на березі... І дихає тяжко, дві подушки на грудях підкидаючи...

Заступила обрій...

Так і хочеться сказати словами Саші Чорного:

„Мадам! ви задом

заставили сонце...

А сонце прекрасніш од вас!“.

